

**Vertaiset syrjäytymistä ehkäisevänä tekijänä romaninuo-
ren elämässä**

Anni Syväjärvi

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma

Kevätlukukausi 2021

Opettajankoulutuslaitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Syväjärvi, Anni. 2021. Vertaiset syrjäytymistä ehkäisevänä tekijänä romaninuoren elämässä. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Psykologian ja kasvatustieteen tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. 62 sivua.

Romanien syrjäytymisen vähentäminen on haaste suomalaiselle yhteiskunnalle. Syrjäytymisen taustatekijät ovat moninaisia ja koulutusten nivelvaihe on syrjäytymisen kannalta kriittinen ajanjakso. Vertaissuhteissa kertyy sosiaalista pääomaa, kuten osallisuuden, yhdenvertaisuuden ja luottamuksen kokemuksia, jotka voivat suojata syrjäytymiseltä.

Tutkimuksen tarkoituksena on laajentaa ymmärrystä siitä, millaisena syrjäytymistä ehkäisevänä tekijänä vertaiset näyttäytyvät romaninuoren elämässä. Tutkimuksen kolme pääkysymystä käsittelevät nuoren sosiaalista verkostoa, romani-identiteettiä ja kulttuuritaustan vaikutusta romaninuoren vertaissuhteisiin. Laadullisen tutkimuksen aineisto koostuu kuudesta teemahaastattelusta, joihin osallistui yhteensä seitsemän 13–17-vuotiasta romaninuorta. Aineisto analysoitiin laadullisella sisällönanalyysillä.

Romaninuoren sosiaalisen verkoston muotoutumista ohjaavat arvot, suvun tärkeys ja oman kulttuurin arvostus. Nuoren romani-identiteetin perusasioita ovat erilaisuus, arkisuus, arvot, yhteisö, kieli ja kulttuuri. Kulttuuritausta vaikuttaa romaninuoren vertaisverkostoon, sekä heidän suhteessaan toisiin romaneihin että valtaväestöön. Vertaissuhteissa nuori asemoituu oman kulttuurinsa edustajaksi ja kohtaa valtaväestön vertaisilta sekä kiinnostusta että ennakkoluuloja.

Romani kohtaa nuoruusiässä roolin muutoksen romaniyhteisön sisällä, mutta myös valtaväestön silmissä. Yhteisöllisyyden arvostus näyttäytyy romaninuorta syrjäytymiseltä suojaavana tekijänä. Kulttuuritietoisuuden lisääminen perusopetuksessa sekä luottamuksellisten suhteiden luominen romanien ja valtaväestön välille voisi ehkäistä romaninuoren syrjäytymistä.

Asiasanat: romaninuori, vertaiset, syrjäytyminen, integraatio, sosiaalinen pääoma

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

1	JOHDANTO	5
2	ROMANIT SUOMESSA	8
	2.1 Romanipolitiikkaa Suomessa historiasta nykypäivään	8
	2.2 Romanien koulutus- ja työllisyystilanne	11
	2.3 Kulttuuriperintö	15
	2.3.1 Kieli- ja kulttuurikasvatus opetussuunnitelmassa	15
	2.3.2 Romanien kulttuuriperintö	16
	2.4 Romaniväestön syrjäytymisen ehkäisemiseksi tehty työ.....	18
3	SOSIAALINEN SYRJÄYTYMINEN NUORUUDESSA	20
	3.1 Akkulturaatiostrategiat	20
	3.2 Nuorten syrjäytymisen taustatekijöitä.....	21
	3.3 Vertaissuhteiden tuottama sosiaalinen pääoma.....	25
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	28
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	30
	5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa.....	30
	5.2 Tutkimukseen osallistujat / Tutkittavat.....	32
	5.3 Aineiston keruu.....	32
	5.4 Aineiston analyysi	34
	5.5 Eettiset ratkaisut.....	36
6	TULOKSET	40
	6.1 Romaninuoren vertaisverkostot	40
	6.2 Romani-identiteetti	42
	6.3 Kulttuuritaustan ilmeneminen vertaissuhteissa	46

POHDINTA	51
6.4 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset.....	51
6.5 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet	55
LÄHTEET	59
LIITTEET	65

1 JOHDANTO

Romanit ovat yksi Suomen, Euroopan ja koko maailman suurimmista ja tunnetuimmista vähemmistöistä. Romaniväestön monisatavuotista historiaa maassamme ovat värittäneet eri aikakausien poliittiset toimintakulttuurit, joiden tavoitteina on ollut ajoittain karkottaa, eristää tai sulauttaa romanit osaksi valtaväestöä. Nykyisessä poliittisessä kentässä korostuvat integraation ja monikulttuurisuuden arvot.

Romanien kiertävä elämäntapa ja kulttuurien erilaisuus ovat ylläpitäneet etäisyyttä romaniväestön ja valtaväestön välillä. Romaniväestö oli pitkään yhteiskunnan rakenteessa ennemminkin valtaväestön toimien kohteen kuin tekijän roolissa. Viimeisten vuosikymmenten aikana romanien asema yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa on kasvanut yhä näkyvämmäksi. Romanikulttuuri on edelleen monelle valtaväestön edustajalle vieras, vaikka romanien työllisyyden ja koulutustason kohentamisen ja syrjinnän teemat ovat nousseet viime vuosina esille myös valtamedioissa. Ennakkoluulot ja rasismi elävät puheissa myös niillä, joilla on vain vähäisiä henkilökohtaisia kokemuksia kohtaamisista romaniväestön kanssa.

Syrjäytyminen koulutuksesta ja työelämästä sekä syrjintä yhteiskunnan eri sektoreilla ovat nykypäivänä suurimpia romaniväestön kohtaamia haasteita. Romanien koulutusaste on keskimäärin valtaväestöä matalampi ja romani kohtaa vaikeuksia työnsaannissa useammin kuin valtaväestön edustaja. Suomen romanipolitiikassa on tapahtunut merkittäviä edistysaskelia 2010-luvun molemmin puolin, kun Suomen ensimmäisen ja toisen romanipoliittisen ohjelman (ROMPO; ROMPO2) toimenpiteitä on toteutettu niin koulutuksen, työllisyyden kuin muidenkin elinolojen kohentamisen osalta.

Tarkastellessa romaniväestön haasteita yhteiskunnan toimintoihin integroitumisessa on syytä pohtia, missä määrin kyse on yksilölähtöisestä syrjäytymisestä ja kuinka suurelta osin yksilö syrjäytetään. Romanien historia on täynnä

valtakulttuurin heitä kohtaan osoittamaa syrjintää ja väheksymistä, eikä valtaväestön ja romanivähemmistön suhde ole vieläkään mutkaton. Rakenteissa oleva syrjintä on näkymätöntä valtaväestölle, mutta arkipäivää romanivähemmistön edustajille. Molemminpuolinen luottamuksen ja ymmärryksen puute värittää romanien sijoittumista sosiaalsiin rakenteisiin kouluissa ja oppilaitoksissa, työmarkkinoilla ja vapaa-ajan toiminnoissa.

Suomalainen peruskoulu on paikka, jossa kohtaavat monenlaiset taustat ja kulttuurit. Perusopetuksen yhdeksi ydintehtäväksi nimetään opetussuunnitelmassa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen sekä syrjinnän ja eriarvoistumisen ehkäiseminen (POPS 2014, 18). Opetussuunnitelma velvoittaa kouluja huomioimaan romanit opetuksessa etnisenä ja kulttuurisena vähemmistönä niin, että opetus vahvistaa romanioppilaiden identiteetin kehitystä ja tietoisuutta omasta historiastaan ja kulttuuristaan (POPS 2014, 87). Koulussa kulttuurit kohtaavat opetus- ja kasvatustilanteiden lisäksi myös oppilaiden välisissä suhteissa niin oppitunneilla kuin niiden ulkopuolellakin. Koulussa nuori rakentaa sosiaalisten suhteiden verkostoa ja etsii paikkaansa suhteessa toisiin vertaisiin.

Koulutuksella ja työmarkkinoille pääsyn helpottamisella nähdään olevan tärkeä yhteys syrjäytymisen ehkäisyyn, ja niiden edistämiseen romanien osalta onkin menneinä vuosina suunnattu paljon hankkeita ja projekteja. Nuorten aikuisten syrjäytymiskierteeseen liittyy monia eri tekijöitä, joista tärkeän osan muodostavat luotettavat ihmissuhteet ja itsetunnon kehittyminen niiden kautta. Sosiaalinen pääoma syntyy ihmisten välisissä suhteissa ja se hyödyttää yksilöä, yhteisöä ja myös yhteiskuntaa laajemmassa mittakaavassa. Tämä tutkimus keskittyy romanien koulutuksen ja työllisyyden vahvistamisen sijasta tutkimaan romaninuoren vertaissuhteita syrjäytymistä ehkäisevänä tekijänä.

Romanien asema valikoitui pro gradu -tutkielmani aiheeksi jatkumona kandidaatintutkielmastani, jossa tutkin alakouluikäisten romanilasten vanhempien käsityksiä koulun merkityksestä, romanikulttuurista ja yhdenvertaisuudesta. Aiheen tutkimisen tärkeys konkretisoitui jo tutkimuksen teon varhaisessa vaiheessa, kun palautteet romanien näkyvyyden kohottamisesta olivat poikkeuksetta positiivisia. Oman opettajankoulutukseni aikana romaneja on hädin

tuskin mainittu omien tutkielmieni ulkopuolella, vaikka romanien koulutuspolkujen tukemisen tärkeys näkyy opetussuunnitelmissa sekä nykypäivän romanipolitiikassa.

Romanioppilaiden koulutuspolkujen yhtenäistäminen, opiskeluitsetunnon vahvistaminen ja kulttuurituntemuksen laajentaminen on haaste suomalaiselle perusopetukselle. Peruskoulu on luottamuksen ja yhteisymmärryksen rakentamisen kenttä romaniväestön ja valtaväestön välille myös vertaissuhteiden osalta. Vertaissuhteissa syntyy sosiaalista pääomaa, joka voi toimia syrjäytymiseltä suojaavana tekijänä. Tutkimukseni pyrkii selvittämään, millaisena syrjäytymiseltä suojaavana tekijänä vertaissuhteet näyttäytyvät romaninuoren elämässä.

2 ROMANIT SUOMESSA

Romaneista on tehty Suomessa melko vähän varsinaista tutkimusta. Romaniväestön historiantutkimuksen kannalta merkittävin teos Suomen romanien historia (Pulma toim.) julkaistiin vuonna 2012 ja se käsittelee romaniväestön historian vaiheita eri tieteenalojen näkökulmasta. Tieto romaniväestön tämänhetkisestä tilasta ja kokemuksista perustuu pitkälti selvityksiin ja hankkeisiin, joihin liittyen on toteutettu myös jonkin verran opinnäytetöitä. Opinnäytetasoisia tutkimuksia on tehty viimeisen vuosikymmenen aikana erityisesti sosiaalialalta. Opinnäytteissä tutkittuja aiheita ovat mm. lastensuojelun asiakkuus (Stenroos 2014), syrjinnän vastainen pedagogiikka peruskoulussa (Juuti 2015), romanit hoitotyön (Honkala & Poikonen 2014) sekä terveyspalvelujen (Mäkelä & Lehtimäki 2019) asiakkaina. Romanien koulutus- ja urapolkuja ja niiden haasteita on selvitetty useiden hankkeiden yhteydessä (ks. luku 2.4). Romanien yhdenvertaisuutta asumisen kannalta on selvittänyt Ympäristöministeriö (Törmä, Huotari & Tuokkola 2012). Romanien kielellisten oikeuksien toteutumista on kuvataan Oikeusministeriön selvityksessä (Oikeusministeriö 2014).

Suomen romaninuoria koskeva tutkimus käsittelee usein koulutuksen nivelvaiheita ja pohjautuu niin ikään pitkälti opinnäytetöihin. Koulutuksen ja työllistymisen merkitystä romaninuoren hyvinvoinnille käsitellään tuoreessa opinnäytetutkimuksessa (Nyman & Åkerlund-Hagert 2021). Opinnäytteillä on selvitetty myös koulun ja kodin tukea romaninuoren hakeutumisessa toisen asteen koulutukseen (Bergström & Naukkarinen 2018), romaninuoren työllistymisen ja kouluttautumisen haasteita (Grönstrand 2018) sekä liikunnan (Ronkainen 2014) ja musiikin opetuksen merkitystä romanioppilaan koulunkäynnissä (Svart 2014).

2.1 Romanipolitiikkaa Suomessa historiasta nykypäivään

Romanien historia Suomessa ulottuu satojen vuosien päähän. Ensimmäiset asiakirjamerkinnät romaneista, joita siihen aikaan kutsuttiin tattareiksi, ovat peräisin

1500-luvun alkupuolelta. Ongelmana romaneista kertovan historiakuvas luomissa on se, että aineisto on pääväestön kirjoittamaa ja usein keskittyy ongelmiin esimerkiksi käräjöpöytäkirjojen muodossa. (Rekola 2012, 18–21.) Kristillinen kirkko, joka oli suuri vaikuttaja ajan yhteiskunnassa, kieltäytyi vielä 1500- ja 1600-luvuilla kastamasta romaneja, mutta muutosta yhdenvertaisuudessa alkoi tapahtua 1700-luvulla. Myös ensimmäisiä mainintoja koulutielle lähteneistä romaneista löytyy jo 1700-luvulta (Rekola 2012, 60). Koulunkäynti ei kuitenkaan ollut yleistä tuon ajan romanien keskuudessa, sillä pääväestöstäkin suuri osa oli vailla mahdollisuutta kouluun. Joitakin tapauksia kuitenkin on tiedossa.

1800-luvun loppupuolella, kun suomalainen kansallisuusaate alkoi nostaa päätään, heräsi myös tärkeäksi puheenaiheeksi niin kutsuttu ”mustalaiskysymys”. Muun Suomen modernisoituessa ja yhtenäistyessä elämäntavoiltaan poikkeavat romanit kiinnittivät yhä enemmän huomiota myös yhteiskunnallisesti. Kiertolaiselämää harjoittavat romanit muodostuivat ongelmaksi fennomaaneille, joiden tavoitteena oli rakentaa ”kieleltään ja mieleltään” yhtenäinen Suomi. (Tervonen 2012, 84.) Yhtenä tärkeänä tekijänä romanien sulauttamisessa valtaväestöön pidettiin romanilasten ja -nuorten saattamista koulutuksen piiriin, jotta he oppisivat valtaväestön kielen, tavat ja elinkeinot ja siten myös hylkäisivät romanien oman kielen ja kulttuurin. Romanilasten huostaanottoa ja sijoittamista koulukoteihin suomalaisten kasvatettavaksi ehdotettiin aika ajoin aina 1700-luvulta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan saakka. (Tervonen 2012, 92.) ”Mustalaiskysymys” säilyi poliittisissa keskusteluissa, mutta koska 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa myös monet muut yhteiskunnalliset kysymykset olivat pinnalla, ei mustalaiskysymykseen ollut uhrata niin paljon aikaa ja resursseja kuin toimenpiteet olisivat vaatineet (Tervonen 2012, 93).

Toisen maailmansodan jälkeen romanien asema alkoi muuttua. Merkittävä joukko evakkoon lähteneistä romaneista asettui slummimaisiin telтта- ja hökkeli-kyliin Helsingin laitamille, ja näin romaniyhteisö alkoi tehdä itseään näkyväksi valtaväestölle (Tervonen 2012, 166). Sosiaaliministeriön kanssa läheisessä yhteistyössä toimi uskonnollinen järjestö Mustalaislähetys, jonka vastuulle romanipo-

litiikan toimeenpano lähinnä jäikin. Tärkeimmiksi tavoitteiksi muodostuivat pakolliseen työhön saattaminen, koulunkäynnin yleistäminen romaniväestöllä sekä romanilasten huostaanotot ja sijoittaminen Mustalaislähetysten lastenkoteihin. Järjestö sai romaniväestöltä osakseen kovaa kritisointia, sillä romanien näkökulmasta kyse ei ollut avustustyöstä vaan valtakulttuuriin pakottamisesta, perheiden rikkomisesta ja uskonnon pakkosyötöstä. (Tervonen 2012, 188–189.) Vuosina 1953–1955 Suomessa toimi Mustalaiskomitea, joka loi perustukset romanipolitiikalle. Sen aloitteesta romanien asioita hoitamaan perustettiin uusi valtiollinen elin, Mustalaisasiain neuvottelukunta, jossa sen alkuvuosina oli vain yksi romanijäsen. (Friman-Korpela 2014, 87–88.)

Suurimmat muutokset romanipolitiikassa ajoittuivat 1960-luvun loppuun, jolloin Mustalaisasiain neuvottelukunta järjestäytyi uudelleen siten, että jäseninä oli viranomaisten lisäksi myös romaniväestöä (Friman-Korpela 2012, 217). Kenties merkittävin ja eniten romanien asemaan vaikuttanut muutos oli valtion budjettiin sisällytetty määräraha, jolla pyrittiin sijoittamaan romaniväestö vakituksiin kuntien ja kaupunkien asuntoihin (Friman-Korpela 2012, 218). 1970-luvulla keskusteluun nousi ensimmäistä kertaa myös romanioppilaiden kulttuurin tukeminen koulun puolesta romanikerhojen sekä musiikin- ja kielenopetuksen muodossa. Tuolloin resurssit opetuksen suuntaamiseen erityisesti romaneille eivät kuitenkaan olleet vielä riittävät, kun pääpaino romanipolitiikassa keskittyi asutuksen järjestämiseen ja romanien saattamiseen ylipäätään koulutuksen piiriin. (Friman-Korpela 2012, 222–223.) Romanikielen ja -kulttuurin ylläpitäminen ja opettaminen nousivat tärkeiksi teemoiksi romanipolitiikassa 1980–1990-luvuilla ja tuolloin syntyivätkin ensimmäiset romanikielen oppikirjat, kielioppiteokset ja sanakirjat (Friman-Korpela 2012, 227).

Virallisissa yhteyksissä romaneja nimitettiin vuosisatojen varrella tatariksi, irtolaisiksi, kiertolaisiksi ja mustalaisiksi, eivätkä nimitysten määritelmät ole kaikissa teksteissä kovin tarkkarajaisia. 1900-luvulla nimitys ”mustalainen” oli vakiintunut myös politiikan kielessä. Vuonna 1984 lähti liikkeelle aloite, jonka tavoitteena oli luopua virallisissa yhteyksissä mustalainen-nimityksestä, sillä se

koettiin romanien keskuudessa eriarvoistavana (Friman-Korpela 2014, 57). Muutos ”mustalaisesta” ”romaniksi” virallistui vuonna 1989, kun valtioneuvosto asetti pysyvän romaniasiain neuvottelukunnan sekä avasi neuvottelukunnalle pääsihteerin viran. Vuonna 1992 myös Suomen kielitoimisto antoi suosituksen käyttää romani-sanaa virallisena nimityksenä. Friman-Korpela pitää itsenimeämisoikeuden läpivientiä merkittävänä esimerkkinä romanien poliittisen toiminnan muutoksesta, jossa romanit toimivat subjekteina itseään koskevissa asioissa. (Friman-Korpela 2014, 57–58.)

Romaneja koskevan politiikan suuria edistysaskelia olivat perusoikeus uudistus vuonna 1995 (969/1995) sekä perustuslakiuudistus vuonna 2000 (731/1999), joihin kirjattiin romanien oikeus kehittää ja ylläpitää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Romanit mainittiin ensimmäisen kerran Kataisen hallitusohjelmassa vuonna 2011 (Valtioneuvoston kanslia 2011). Tuolloin erityistä huomiota kiinnitettiin kansallisen kielivarannon, mukaan lukien romanikielen, kehittämiseen ja ylläpitämiseen. Lisäksi hallitusohjelmaan kuului romanipoliittisen ohjelman toimeenpano, jonka tavoitteena oli edistää romanilasten, -nuorten ja -perheiden osallisuutta, koulutustasoa ja työllisyyttä sekä ratkaista asumisongelmia. (Valtioneuvoston kanslia 2011, 32; 59.) Pääministeri Matti Vanhanen antoi Romaniastian neuvottelukunnalle vuonna 2007 toimeksiannon laatia muistio romanien elinolojen kehittämistä. Sen seurauksena laajan työryhmän valmisteleva Suomen ensimmäinen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO) julkaistiin vuonna 2009. Toinen romanipoliittinen ohjelma 2018–2022 (ROMPO2) jatkaa romanien elinolojen positiivisen kehityksen vahvistamista. Vuonna 2007 perustettu romanijärjestöjen kattojärjestö ja keskusliitto Suomen Romanifoorumi (SRF) toimii romanijärjestöjen edunvalvojana, valvoo yhdenvertaisuuden ja perusoikeuksien toteutumista ja vahvistaa ja kehittää romanijärjestöjen toimintaa ja yhteistyötä.

2.2 Romanien koulutus- ja työllisyystilanne

Suomessa asuu arvioiden mukaan tällä hetkellä noin 10 000 romanian ja lisäksi noin 2 000 Suomen romanian asuu Ruotsissa. Tiedot romaniväestön määrästä ja

sosioekonomisesta asemasta eivät ole kattavia, sillä Suomessa ei henkilötietolain nojalla tilastoida ihmisiä etnisen taustan perusteella. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 17;19.) Tämän vuoksi suuri osa aiheeseen liittyvistä tiedoista perustuu arvioon. Romanit ovat Euroopan syrjityin vähemmistöryhmä, vaikka asenteissa romaneja kohtaan onkin tapahtunut positiivista kehitystä viimeisten vuosikymmenten aikana. Eurobarometrin mukaan Suomessa romaneilla on parempi asema kuin muualla Euroopassa, mutta siitä huolimatta syrjintä on täälläkin edelleen todellinen ongelma: kyseisen tutkimuksen mukaan vain 59 % suomalaisvastaajista oli sitä mieltä, että heitä ei haittaa, jos heidän lapsensa luokalla on romanioppilas. (Eurobarometri 2019.)

Vähemmistövaltuutetun (2014, 28) vuonna 2014 julkaiseman selvitykseen osallistuneista romaneista (n=249) 57,3 prosentilla oli suoritettuna korkeintaan peruskoulu, 33,1 prosentilla toisen asteen koulutus ja 9,6 prosentilla korkeakoulututkinto. Tilastokeskuksen (SVT, 2013) mukaan koko Suomen väestöstä 31,5 % oli suorittanut korkeintaan peruskoulun, 39,9 % toisen asteen tutkinnon ja 28,7 % korkeakoulututkinnon. Romanien koulutustaso on siis huomattavasti valtaväestöä alhaisempi. Suomen romanit asuvat hajallaan ympäri Suomea, joskin suurin painopiste romaniväestön asutuksella on Etelä-Suomen kaupungeissa ja pääkaupunkiseudulla (Oikeusministeriö 2014, 10).

Muutokset romanien työllisyydessä ja koulutustasossa ovat olleet hitaita ja romanien koulutuksellinen, taloudellinen ja sosiaalinen asema on edelleen keskimäärin heikompi kuin pääväestöllä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 19). Romanien koulutustaso ja työllisyystilanne on keskimääräisten arvioiden mukaan parantunut viimeisen kymmenen vuoden aikana merkittävästi. Alueelliset ja yksilölliset erot ovat kuitenkin vielä suuria, sillä siinä missä toisilla alueilla on jo paljon työllistyneitä romaneja, on joillakin paikkakunnilla ja joissakin perheissä nähtävissä edelleen ylisukupolvista syrjäytymistä. (Jauhola, Karila, Luukkonen, Oosi & Ärling 2019, 106–107). Nuoret romanit ovat työelämässä vanhempia enemmän (Vähemmistövaltuutettu 2014, 32).

Ennakkoluulot ovat edelleen näkyvissä myös romanien sijoittumisessa työmarkkinoille ja yksittäiset romanit joutuvat ottamaan vastuun koko yhteisöön

kohdistetuista ennakkoluuloista. Monien romanien koulutuspolut ovat katkonaisia johtuen esimerkiksi aikaisesta perheen perustamisesta, jolloin taloudelliset tekijät lykkäävät tutkintoon johtavaa opiskelua pitkälle aikuisikään. Selvityksessä romanien työllistymisen esteiksi nimettiin useimmin työnantajien asenteet ja ennakkoluulot, puutteellinen työkokemus ja romanikulttuurin pukeutumis- ja tapakulttuuri, mutta toimintamalleja näiden ongelmien ratkaisemiseksi oli harvoilla TE-toimistoilla. (Jauhola ym. 2019, 111–115.) Yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014) määritellään positiivinen erityiskohtelu, mutta sen malleja hyödynnetään vielä vain vähän kuntien työllisyyspalveluissa ja TE-palveluissa (Jauhola ym. 2019, 116).

Kaikille yhteisellä peruskoululla on suomalaisessa yhteiskunnassa tärkeä tehtävä syrjäytymisen ehkäisemisessä. Toisaalta perusopetuksen tavoitteena on vahvistaa oppilaan ymmärrystä omasta kulttuurista, toisaalta lisätä tietoa ja kunnioitusta muita kulttuureita kohtaan. Perusopetuslaissa ja -asetuksessa säädetään opetuksen järjestäjän velvollisuudesta kuulla oppilaan huoltajia koulunkäyntiin liittyvissä asioissa, kuten arvioinnissa (Perusopetuslaki 628/1998, Perusopetusasetus 454/2003). Lakisääteinen velvollisuus takaa romanivanhemmille oikeuden olla osana lapsen koulunkäynnissä ja siten myös muuten yhteiskunnan toiminnassa. Erityisen tärkeäksi kuulemisoikeus tulee kulttuurien välisessä kohtaamisessa, jossa molemminpuolinen arvostus ja kunnioitus ovat yhteyden avaintekijöitä.

Romanioppilaiden perusopetuksen tilasta on tehty kaksi tilannekatsausta, ensimmäinen vuosina 2000–2001 ja toinen kymmenen vuotta myöhemmin. Näitä katsauksia vertaillen ilmeni, että 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä on tapahtunut merkittäviä muutoksia romanivanhempien ja koulujen yhteistyössä. Kun vuosituhannen alussa rehtoreista vain 67 % arvioi yhteistyötä toimivaksi, oli vastaava luku vuosien 2010–2011 tilannekatsauksessa jo 94 % (Opetushallitus 2011, 76). Yhteistyö helpottaa koulunkäynnin ongelmien ratkaisua ja tuo turvaa sekä vanhemmille että oppilaille luovia koulumaailmassa. Selvityksessä yleisimpiä syitä yhteydenpitoon olivat yleisen tiedottamisen jälkeen poissaolot, oppimisvaikeudet ja tehtävien laiminlyönti. Vanhempien toiveena oli saada

enemmän yhteydenottoja koululta positiivisen palautteen merkeissä. (Opetushallitus 2011, 39–40.) Toive lienee yhteinen monille muillekin vanhemmille, sillä koteihin ulottuva palautteenanto usein keskittyy ennen muuta parannuskohteisiin.

Kouluilla on tärkeä tehtävä nostaa esille romanien kouluttautumisen ja työllistymisen teemoja, sillä koulutuksellinen ja sosioekonominen eriytyminen saa alkunsa usein jo lapsuudessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 19). Vuodesta 2008 kunnat ovat voineet hakea valtionavustusta romanioppilaiden perusopetuksen tukemiseen (Opetushallitus 2011, 21). Opetushallituksen vuosina 2010–2011 teettämän tutkimuksen mukaan suomen- ja ruotsinkielisissä kouluissa opiskeli noin 860 romanioppilasta (Opetushallitus 2011, 21). Samassa tutkimuksessa selvisi, että näistä oppilaista peräti 39 % on koulunsa ainoa romanitaustainen oppilas ja lähes 77 prosentissa kouluista oli 1–3 romanioppilasta.

Romanioppilaiden koulumenestys on parantunut yleisesti ottaen vuosikymmenten saatossa. Kuitenkin edelleen 2011 koulujen rehtorien mukaan lähes kolmasosa romanioppilaista menestyy perusopetuksessa vain heikosti tai välttävästi (Rajala 2011, 76). On huomattavaa, että vuosien 2010–2011 tilannekatsauksen mukaan ilman peruskoulun päättötodistusta rehtoreiden mukaan jäi peräti 19 % romanioppilaista, kun vastaava luku on kaikilla suomalaisilla oppilailla 0,9 % (Opetushallitus 2011, 58). Romaniväestö on huomattavasti enemmän suuntautunut peruskoulun jälkeen ammatilliseen koulutukseen kuin lukiokoulutukseen, sillä jopa 95 % hakeutui lukion sijasta ammattikouluun (Opetushallitus 2011, 61).

Perheen perustaminen nuorena iässä on yksi romaninuorten yleisistä syistä koulutuspolun katkeamiseen peruskoulun jälkeen tai jo ennen peruskoulun päättötodistuksen saamista. Myös ammatillisessa koulutuksessa romaniopiskelijoiden opinnot keskeytyvät muita opiskelijoita useammin. Syitä keskeyttämiselle ovat usein heikot opiskeluvälmiudet, motivaatio, vaikeudet saada työssäoppimispaikkoja sekä perhesyyt ja jatkuvat poissaolot. Lukiokoulutus ja sitä myötä myös ammattikorkeakoulu- ja yliopistokoulutus ovat romanien keskuudessa harvinaisia ja syyksi on nimetty pelko lukio-opintojen vaikeudesta ja se,

ettei ylioppilastutkinto johda suoraan ammattiin. (Rajala & Blomerus 2015, 87–88.)

2.3 Kulttuuriperintö

2.3.1 Kieli- ja kulttuurikasvatusta opetussuunnitelmassa

Yksi perusopetuksen ydintehtävistä, jotka mainitaan nykyisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (POPS 2014, 18), on edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja sen kautta ehkäistä eriarvoistumista ja syrjäytymistä. Koulun tulee auttaa oppilasta löytämään omat vahvuutensa ja tiedostamaan oppimiskäytäntönsä mahdollisuudet. Perusopetuksella on myös kulttuuritehtävä, jolla tarkoitetaan kulttuuriperinnön arvostamista ja monipuolisen kulttuurisen osaamisen tarjoamista oppilaille. Kulttuureista puhuttaessa on tärkeää painottaa, että ne ovat menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden jatkumona alati muuttuvia kokonaisuuksia, eikä historia ainoastaan määritä kulttuurin nykyistä sisältöä. (POPS 2014, 18.)

Sekä vuoden 2004 että 2014 opetussuunnitelmassa romaneilla, kuten muillakin Suomen kulttuurivähemmistöjen edustajilla, on oma osionsa. Erityistä huomiota opetussuunnitelmassa kiinnitetään kieli- ja kulttuurikasvatukseen. Kulttuurikasvatuksen suunta on kaksisuuntainen: toisaalta oppilaiden omaa kieli- ja kulttuuri-identiteettiä vahvistetaan, jotta lapsi saisi juurtua ja kiinnittyä omaan kulttuuriinsa, toisaalta oppilaita ohjataan myös arvostamaan toisten kulttuurien erityispiirteitä ja muiden äidinkielen merkitystä. Opetussuunnitelman perusteissa mainitaan, että romanien opetuksen tulee vahvistaa kieli- ja kulttuuriperinnön säilymistä yhteistyössä kotien kanssa (POPS 2004, 35; POPS 2014, 87).

Vuoden 2004 opetussuunnitelmassa kulttuurikasvatukseen liittyvät tavoitteet on listattu romanikielen opetuksen tehtäväksi. Nykyisessä opetussuunnitelmassa mainitaan erikseen esimerkkejä, kuinka myös yleisessä opetuksessa voitaisiin huomioida vähemmistökulttuureja ja tukea kulttuuri-identiteettien vahvistumista. Monikieliset opetustilanteet, oppilaiden ja huoltajien sekä yhteisön tietämyksen hyödyntäminen sekä erilaisten ja erikielisten mediakulttuurien

esille nostaminen ovat opetussuunnitelmassa keinoja käsitellä aihetta yleisissä opetustilanteissa. (POPS 2014, 86.)

Kielivähemmistöihin kuuluvilla oppilailla on oikeus saada oman äidinkielen opetusta ja koulun tulee järjestää opiskelumahdollisuus, jos kielen opiskelijoita ryhmässä on riittävästi. Vuonna 2016 Opetushallitus myönsi valtionavustusta oman äidinkielen opetukseen, jos ryhmässä oli vähintään neljä opiskelijaa. Mikäli opetuksen järjestäjällä oli kieltä puhuvia oppilaita alle neljä, riitti valtionavustukseen vähintään kaksi oppilasta. (Opetushallitus 2016.) Viimeisin selvitys romanikielen opetusta saavien oppilaiden määrästä on vuodelta 2010, jolloin romanikielen opetuksen piirissä oli rehtoreiden vastausten perusteella 149 oppilasta, 17,3 % kaikkiaan 862 perusopetukseen osallistuvasta romanioppilaasta (Rajala 2011, 66). Romanioppilaille pyritään tarjoamaan opetussuunnitelman perusteiden (POPS 2014, 86–87) mukaan paitsi romanikielen opetusta, myös mahdollisuuksien rajoissa opetusta romanikielellä

2.3.2 Romanien kulttuuriperintö

Romanikielen ja kulttuuriperinteen säilyminen on kohdannut uusia haasteita asuinolojen vakiintumisen myötä. Siinä missä romanit aikaisemmin edustivat laajaa perhemuotoa, ovat he viimeisten vuosikymmenten aikana siirtyneet lähemmäs ydinperhemallia. Tällä on vaikutusta perinteiseen yhteisöllisyyteen, romanikielen jatkumiseen sekä kulttuuriperinteiden heikkenemiseen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 19.)

Romanikieli on kansainvälinen kieli, jonka juuret ovat intialaisessa sanskriitin kielessä (Opetushallitus 2010, 17). Eri maiden romanien kielissä on kuitenkin vaikutteita kunkin alueen valtakielistä, ja esimerkiksi Suomen romanit käyttävät romanikielen pohjoista murretta eli kaalaa. Kielen asema on nyky-Suomessa heikko ja se on luokiteltu katoavien kielten joukkoon 1980-luvulta lähtien. Romanikieli on ollut aina puhuttu kieli, eikä siitä ole kielen käyttäjien heikosta kirjoitus- ja lukutaidosta johtuen ollut kirjallista materiaalia. Yhteinen puhuttu kieli on kuitenkin vuosisatojen aikana ollut romaneille vahva romani-identiteetin määrittäjä, eikä sitä ole haluttu jakaa valtaväestön kanssa. Kuitenkin samalla,

kun yhteistyö valtaväestön kanssa alkoi olla välttämätöntä, joutuivat romanit välttämään oman kielensä käyttämistä vähentääkseen ennakkoluuloja ja kuilua romanien ja valtaväestön välillä. Nykyromanien arkikielessä on vaikutteita ja ilmaisuja romanikielestä, mutta autenttista romanikieltä lapset eivät enää juuri-kaan opi äidinkielenään. (Opetushallitus 2010, 17.)

Romanikulttuurin tärkein arvo on vanhempien kunnioittaminen. Kunnioittamisen termi sisältää romaneille useita sellaisia asioita, jotka eivät suomen kielien sanasta käy ilmi. Vanhempien kunnioittaminen ei kohdistu ainoastaan omiin vanhempiin, vaan kaikkiin henkilöihin, jotka kuuluvat edellisiin sukupolviin. Romanien kielenkäytössä vanhojen kunnioittamisella tarkoitetaan kunnioitettavaa puhuttelua ja teitittelyä, sopimattomien puheenaiheiden tai ilmausten välttämistä vanhempien läsnä ollessa. (Granqvist & Viljanen 2002, 111.) Omaiset pyrkivät hoitamaan vanhoja ihmisiä kotona mahdollisimman pitkään, ja jos vanhat joutuvat sairaalahoitoon, käydään heitä katsomassa usein ja osallistutaan hoitoon sielläkin mahdollisuuksien rajoissa (Opetushallitus 2010, 19).

Vanhojen kunnioitukseen luokitellaan kuuluvaksi myös säädyllinen pukeutuminen vanhempien seurassa. Miehillä pukeutumisessa tulee käyttää suoria housuja sekä takkeja ja puseroita, jotka peittävät housunkauluksen (Granqvist & Viljanen 2002, 111). Näkyvin romanikulttuurin piirre ovat etenkin romaninaisten kansanpuvut. Suomen romaniväestön pukeutuminen on Euroopan romanien kentässä erityislaatuista ja yhdistää nimenomaan Suomen romanien keskinäistä tapakulttuuria. Lapset puetaan romaniperheissä valtaväestön tapaan, ja romanien pukeutumissäännöt alkavat koskea nuoria murrosikästä tultaessa. Kun nuoret pukeutuvat romaneille tyypillisiin vaatteisiin, aletaan heiltä odottaa yhä tarkempaa tapakulttuurin noudattamista muutoinkin. (Opetushallitus 2010, 22.)

Puhtaus-sanalla on niin ikään romanikulttuurissa laajempi merkitys kuin nykyisessä suomen kielessä. Sillä tarkoitetaan niin konkreettista kuin symbolistakin puhtautta, joka lähinnä vastaa käsitettä *siveellisyys*. Puhtaus on romanikulttuurissa tärkeä arvo ja sen arvostus kumpuaa menneiden vuosikymmenten kiertävästä ja siksi myös tartunnoille altistavasta elämäntavasta. Puhtauden tärkeys heijastuu niin symboliseen kuin konkreettiseenkin siisteyteen. (Opetushallitus

2010, 21.) Kulttuurikasvatus on usein romanikulttuurissa nonverbaalia ja nuori kasvaa kunnioituksen tapoihin lähinnä mallioppimisen kautta (Granqvist & Viljanen 2002, 115).

2.4 Romaniväestön syrjäytymisen ehkäisemiseksi tehty työ

Romaniväestön syrjäytymisen ehkäisemiseksi on tehty monia hankkeita viimeisten vuosikymmenten aikana. Sosiaali- ja terveysministeriö teki vuonna 2009 Suomen ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman (ROMPO 2009-2017), jonka painopisteinä olivat romanien osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen säilyttäen ja vahvistaen romanien kulttuuripiirteitä. Ohjelman keskeisimpiä tavoitteita oli edistää romanilasten osallistumista koulutukseen sekä aikuisten romanien koulutuksen vahvistaminen ja työmarkkinoille sijoittumisen edistäminen. Seuraava Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO 2018–2022) julkaistiin vuonna 2018 ja sen tavoitteena on tukea romanien osallisuuden ja yhdenvertaisuuden myönteistä kehitystä. Uudessa ohjelmassa painotetaan romanien omaa aktiivisuutta alue- ja järjestötasolla ja tarkoituksena on saada aikaan maakunnallisia romaniasiain toimenpideohjelmia (MAARO-ohjelmat), jotka lisäävät kansallisten ohjelmien vaikuttavuutta paikallis- ja yksilötasolla. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009; 2018.) Ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman jälkeen Suomessa on toteutettu lukuisia hankkeita, joiden pyrkimyksenä on edistää romanien osallisuutta ja yhdenvertaisuutta sekä koulutuspoluille ja työmarkkinoille hakeutumista. Niitä kuvataan seuraavissa kappaleissa.

2000-luvulla toteutettiin Euroopan Sosiaalirahaston rahoittamia romanien työllisyyttä ja koulutusta edistäviä EQUAL-hankkeita: Romanit työelämään -hanke Jyväskylän seudulla, ROM-EQUAL -projekti Etelä- ja Itä-Suomessa, Ovet Auki -projekti Pohjois-Pohjanmaalla. Näiden avulla etsittiin ja kokeiltiin erilaisia koulutus- ja työllisyysmalleja. EQUAL-projektien kokemuksista koostettiin romanien kouluttajille, koulutuksentarjoajille ja työvoimaviranomaisille Palkkainko romanin -opas. (Avoimin mielin -projekti 2007.)

Tšetanes naal – Koulutuspoluilla oli vuosina 2016–2018 Euroopan Sosiaalirahaston rahoittama hanke, jonka päätoteuttajana oli Diakonia-Ammattikorkeakoulu ja yhteistyössä toimi useita alatoteuttajia. Sen laajana tavoitteena oli edistää romanien koulutustasoa ja työmarkkinoille pääsyä mm. helpottamalla koulutusten välisiä nivelvaiheita, levittämällä tietoa romanikulttuurista ja yksilön kohtaamisesta oppilaitoksiin ja työnantajille. Romanioppilaille ja heidän vanhemmilleen tarjottiin tukea koulunkäynnin kanssa, luotiin yhteyksiä yhteiskunnan eri toimijoihin ja parannettiin syrjäytymiskierteessä olevien romanien elämänhallintaa. Konkreettisina tuloksina kehitettiin mm. tukiporrasmalli sekä viisi osallisuutta, motivaatiota ja opiskeluvalmiuksia lisäävää mallinnusta eli innovaatiota. (Diakonia-ammattikorkeakoulu: Tšetanes naal – Koulutuspoluilla.)

Nevo Tiija – Uusi aika oli edellä mainitun hankkeen samaan aikaan toteutettu sisarushanke, jota koordinoi niin ikään Diakonia-ammattikorkeakoulu. Koulutuksen sijaan tämä hanke tavoitteli romanien osallisuuden, hyvinvoinnin, yhdenvertaisuuden, työ- ja toimintakyvyn sekä mahdollisuuksien osallistua yhdenvertaisesti työelämään ja palveluiden piiriin kehittymistä, mahdollistumista ja parantumista. Hanke pyrki tavoitteeseen vahvistamalla romanien omaa toimijuutta ja asiantuntemuksen käyttöön saamista sekä kehittämällä erilaisia vertaistuen muotoja. Hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa olivat pitkälti vastuussa romanit itse. Suuren yleisön tietoisuuteen nousi vuonna 2018 osana hanketta toteutettu Työnimi-mediakampanja, jonka tavoitteena oli puuttua epäkohtaan romanien yhdenvertaisuudessa työn hakemisessa. Hankkeessa kehitettiin myös työllistymisen lisääntymiseen tähtäävä Tuumasta töihin -koulutusmalli, joka saatettiin käyttöön neljään suureen toisen asteen koulutusorganisaatioon. (Diakonia-ammattikorkeakoulu: Nevo tiija – Uusi aika.)

3 SOSIAALINEN SYRJÄYTYMINEN NUORUUDESSA

3.1 Akkulturaatiostrategiat

Vähemmistön suhdetta valtaväestöön voidaan tarkastella sosiaalisen integraation näkökulmasta ja akkulturaatiostrategioiden avulla. Akkulturaatiolla tarkoitetaan kulttuuriin sopeutumista ja sulautumista. Berryn (Berry, Poortinga, Breugelmans, Chasiotis & Sam 2011, 320) mallin mukaan kulttuuriin sopeutuminen vaihtelee yksilöillä kahdella akselilla. Toisella akselilla kyse on siitä, pitävätkö henkilöt omaa kulttuuriperintönsä tärkeänä vai ei. Toisella akselilla mitataan yksilön halukkuutta ottaa kontaktia toiseen kulttuuriryhmään kuuluviin ihmisiin ja uuteen yhteisöön. (Berry ym. 2011, 320.) Romanien kohdalla ei voida täysin puhua samankaltaisesta akkulturaatiosta kuin vaikkapa nykypäivän maahanmuuttajilla, kun otetaan huomioon romanien vuosisatoja kestänyt historia Suomessa. Kun romaniyhteisö kuitenkin edelleen on suhteellisen rajattu ja omaa kulttuurisesti muusta Suomen valtaväestöstä poikkeavaa kulttuuriperintöä, voidaan jossakin määrin pohtia, millainen suomalaisen kulttuuriin sopeutumisen aste on nykypäivän suomalaisilla romaneilla.

Berry ym. (2011) nimeää näiltä akseleilta muodostuvat akkulturaatiostrategiat seuraavasti: mukautuminen (assimilation), yhdentymisen (integration), erottautuminen (separation) ja syrjäytyminen (marginalization). Mukautumisstrategiaa käyttävä yksilö ei arvosta omaa kulttuuriperintöään ja hakeutuu tiiviiseen vuorovaikutukseen muiden kulttuurien kanssa. Integraatio- tai yhdentymisstrategiasta on kyse silloin, kun yksilö on kiinnostunut ylläpitämään omaa kulttuuriperintöään, mutta hänellä on samalla myös suuri halu vuorovaikutukseen ympäröivien kulttuurien kanssa. Kun yksilö pitää omaa kulttuuriperintöä korkeassa arvossa ja välttää vuorovaikutusta muiden kulttuurien kanssa, on kyse erottautumisesta. Syrjäytyminen on tuloksena, kun yksilö ei hakeudu kontaktiin

muiden kulttuurien kanssa eikä myöskään osoita kiinnostusta omaa kulttuuriperintöä kohtaan. Vähäinen kontaktinottaminen voi olla seurausta valtakulttuurin osoittamasta poissulkemisesta ja syrjinnästä, ja oman kulttuurin vähäinen arvosuus saattaa johtua valtakulttuurin pakottamasta kulttuuripiirteiden hävittämisestä. Romaniväestö on vuosisatojen saatossa kohdannut niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa sekä hyljeksintää että pakkosulauttamista valtakulttuuriin. Jäänteitä etnisen vähemmistön kulttuuripiirteiden vähättelystä on ennakkoluulojen muodossa edelleen yhteiskunnassa nähtävillä ja tämä voidaan nähdä myös syynä joidenkin romanien jäämiseen yhteiskunnan ulkopuolelle.

Akkulturaatiostrategioita voidaan tarkastella myös suuren yhteisön näkökulmasta, jolloin vastaavat nelikentän strategiat voidaan nimetä monikulttuurisuudeksi, sulatusuuniksi, erotteluksi ja poissulkemiseksi (Berry ym. 2011, 320). Esimerkiksi koulua julkisena ja yleisenä kulttuurien kohtaamisympäristönä voidaan tarkastella näistä näkökulmista: missä määrin koulu kannustaa yksilöiden oman kulttuuriperinnön kukoistamiseen ja esilletuomiseen tai vastaavasti pyrkii saattamaan kaikki saman kulttuurin piiriin. Toisella akselilla voidaan pohtia, kuinka yhteisö kannustaa ja ylläpitää vuorovaikutusta eri kulttuuriryhmien välillä. Suomen perusopetuksen opetussuunnitelmassa virallisena tavoitteena on toimia monikulttuurisena ympäristönä, jossa eri kulttuuritaustoista olevilla oppilaille on mahdollisuus ilmaista ja kehittää omaa kulttuuriaan (POPS 2014, 87; 113; 464). Perusopetuksen tulisi siis tukea oppilaiden integraatiota ja erilaisten kulttuuripiirteiden kukoistamista.

3.2 Nuorten syrjäytymisen taustatekijöitä

Suomalaisen Elinkeinoelämän valtuuskunnan analyysissä syrjäytyneiksi nuoriksi luokitellaan ne 15–29-vuotiaat, jotka ovat opiskelun ja työvoiman ulkopuolella ja joilla ei ole peruskoulun lisäksi muuta koulutusta (Myrskylä 2012). Syrjäytymisestä puhuttaessa on olennaista tarkentaa, millaiset taustatekijät ovat johdaneet nuoren jäämiseen työ- ja opiskelupaikkojen ulkopuolelle. Syrjäytyneet

nuoret eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan tilanteen ydinongelmat voivat olla hyvinkin moninaisia. Huono opiskelu- tai työkuunto voi jättää nuoren väliinputoajaksi, mutta yhtä lailla syrjäytyminen voi kohdata myös sellaisen nuoren, joka on kyllä motivoitunut ja halukas työelämään, mutta ei syystä tai toisesta saa työpaikkaa. (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2015.) Koulutuksen suorittamisen todennäköisyys pienenee vuosi vuodelta, mitä kauemmin nuori on syrjäytyneenä (Myrskylä 2012), joten syrjäytymisen katkaiseminen koulutuksella tai työllä on tärkeää. Syrjäytyneiden nuorten kustannukset yhteiskunnalle ilmenevät esimerkiksi minkertaisissa terveystalvokustannuksissa niihin nuoriin verrattuna, jotka eivät ole syrjäytymisvaarassa (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2015).

Nuorten syrjäytymiselle ylipäättään ei ole yksiselitteisiä syitä, vaan monen ulottuvuuden yhteisvaikutus altistaa syrjäytymisriskille: taloudelliset ja terveydelliset vaikeudet sekä työstä, sosiaalisista suhteista ja yhteiskunnan antamasta tuesta syrjäytyminen (Lehtonen & Kallunki 2013, 129–130). Rumberger ja Lim (2008) esittävät, että koulutuksen keskeyttämisen taustalla voi olla sekä yksilöllisiä ominaispiirteitä että instituutioihin, kuten perheeseen, yhteisöön, kouluun ja vertaisiin, liittyviä piirteitä. Yksilöllisiä piirteitä ovat koulusuoriutumisen, asenteet, käyttäytyminen ja tausta. Instituutiot, joissa yksilö kasvaa muovaavat yksilön asenteita, kokemuksia ja käyttäytymistä ja voivat vaikuttaa koulutuksen keskeyttämiseen. (Rumberger & Lim 2008.) Koulumenestykseen ja sen myötä koulun keskeyttämiseen vaikuttavat myös oppimisvaikeudet (Korhonen, Linnanmäki & Aunio 2014).

Syrjäytymistä ennustavat myös perhetekijät. Oppimismotivaatio on alhaisempi niillä lapsilla, joiden isillä ei ole peruskoulun jälkeistä koulutusta (Nurmi, Hirvonen & Aunola 2008, 14–15). Syrjäytyneinä olevien nuorten vanhemmista puolet on myös työttömiä tai ulkopuolisia, eli syrjäytymisellä on vahva perinnöllinen luonne (Myrskylä, 2012). Perheiden sisäiset ongelmat ja lapsuudesta juurensa juontavat turvattomuuden kokemukset ovat myös yhteydessä syrjäytymiseen, kuten myös huostaanotot (Myrskylä 2012).

Lehtonen ja Kallunki (2013) toteavat nuorten aikuisten syrjäytymiskierrettä käsittelevässä tutkimuksessaan, että syrjäytymistä tulisi tarkastella objektiivisten

tekijöiden, kuten työllisyyden ja koulutuksen lisäksi erityisesti sosiaalisesta näkökulmasta. Heidän tutkimuksensa osoitti, että nuorten aikuisten kokemukset alisuoriutumisesta, epäluottamuksesta ja yksinäisyydestä kytkeytyivät vahvasti syrjäytymiskiirteen syntyyn. Koulutus- ja työpaikkojen luomista tehokkaampaa syrjäytymisen ehkäisyä olisi Lehtosen ja Kallungin (2013, 140–141) tutkimuksen mukaan alisuoriutumisen katkaiseminen varhaisessa vaiheessa vahvistamalla lapsen tai nuoren itsetuntoa ja minäkäsitystä sekä kasvuympäristön sosiaalisen koheesion vahvistaminen. Luottamuksen ongelmat nousevat esille myös syrjäytyneiden nuorten palveluja hoitavissa virastoissa, joissa henkilökohtaisen luottamuksen saavuttaminen nuoren ja hänen asioitaan hoitavien tahojen välille voi olla vaikeaa (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2015).

Motivaatio on suurin koulumenestyksen selittäjä (Alatupa ym. 2007, 37) ja suurin koulun keskeyttämisen selittäjä (Alvernini & Lucidi 2011). Motivaatioon vaikuttavat tehtäväorientaatioon liittyvät temperamenttitekijät; sinnikkyys, häirittevyys ja aktiivisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että oppilaan motivaatioon ja sitä kautta myös koulumenestykseen vaikuttaa suuresti määrin koulussa usein käytetyt opiskelutekniikat, jotka eivät sovi yhteen pysyvien temperamentti- ja persoonallisuuden piirteiden kanssa. (Alatupa ym. 2007, 37.) Pystyvyyden tunne vaikuttaa oppilaan motivaatioon sekä koulumenestykseen (Alvernini & Lucidi 2011). Suomessa tehdyn tutkimuksen mukaan temperamentin vaikutus arvosanoihin korostuu yläkouluun siirryttäessä (Alatupa ym. 2007, 27), mikä on muutenkin mutkikasta aikaa romani nuoren elämässä kulttuurisista syistä. Koulunkäynnin ja siihen motivoitumisen haasteet sekä asemoituminen uudelleen asemaan romaniyhteisössä ovat voimakas yhdistelmä lähellä koulutuspolun nivelvaihetta siirryttäessä toisen asteen koulutukseen.

Alhaisen oppimismotivaation, epäonnistumisen kokemusten ja tehtävien välttelyn aiheuttama kierre lisää entisestään epäonnistumisen todennäköisyyttä heikentämällä nuoren itsetuntoa (Nurmi, Salmela-Aro & Ruotsalainen 1994, 144) ja siten altistaa syrjäytymiselle pitkällä tähtäimellä. Nuoret, joilla esiintyy paljon tehtävää häiritsevää käyttäytymistä, harvoin pitivät sitä syynä omalle epäonnis-

tumiselleen, vaan pyrkivät löytämään ulkoisia epäonnistumista selittäviä tekijöitä (Nurmi, Salmela-Aro & Ruotsalainen 1994). Oppilaan ongelma- tai häiriökäyttäytymisen yhteyttä koulutuspolun katkeamiseen ja syrjäytymiseen on tutkittu paljon. On myös havaittu, että ongelmakäyttäytymiseksi tulkitulla käyttäytymisellä on perinnöllinen luonne, siis yhteys geneettiseen perimään (Janssens ym. 2015). Siksi onkin syytä kiinnittää huomiota käsitteiden käytössä siihen, että tietyn tyyppisen käyttäytymisen taustalla voi olla ihmisen muuttumaton ominaisuus, ei ratkaistavissa oleva ongelma.

Oppilaan temperamentti- ja persoonallisuuden on huomattu vaikuttavan oppilaan koulumenestykseen: matala sinnikkyys, korkea impulsiivisuus, korkea häirittävyys, korkea negatiivinen emotionaalisuus ja taipumus ärtyvyyteen ja huonotuulisuuteen ovat yhteydessä huonoon koulumenestykseen (Alatupa, Karppinen, Keltikangas-Järvinen & Savioja 2007, 28). Erityisesti matalaa kouluarvosanaa selittivät korkea häirittävyys ja korkea impulsiivisuus, ja tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että koulumaailma sietää impulsiivisuutta ja häirittävyyttä muita temperamentti- ja persoonallisuuspiirteitä vähemmän (Alatupa ym. 2007, 30). Kun koulussa oppilaan arvosanoihin vaikuttavat merkittävästi oppilaan kykyihin ja taitoihin liittyvät temperamentti- ja persoonallisuuspiirteet, jäävät jotkut oppilaat koulu-urallaan systemaattisesti alisuoriutujiksi. Koulussa arvostetaan usein esimerkiksi keskittymistä yhteen asiaan kerrallaan, mikä ei sovi toisten oppilaiden temperamenttiin. (Alatupa ym. 2007, 24.) Samat temperamentti- ja persoonallisuuspiirteet positiivisina hyödyttävät tyttöjä, mutta negatiivisina haittaavat poikia. Esimerkiksi huono itsetunnolla oli yhteyttä pojan huonoon koulumenestykseen, ja hyvällä itsetunnolla oli yhteys tytön hyvään koulumenestykseen. (Alatupa ym. 2007, 35.)

Oppilaan pääsy vertaisten tuottamaan sosiaaliseen pääomaan voi vaikuttaa koulumenestykseen (Ream 2005). Alatupa ym. (2007) mukaan luokan pysyvyys vaikuttaa positiivisesti oppilaan koulumenestykseen, psyykkiseen hyvinvointiin ja koulun tuottamaan sosiaaliseen pääomaan. Koulun vaihtaminen näyttää heikentävän oppilaan minäkuvaa, opettajat voivat suhtautua uuteen oppilaaseen eri tavalla kuin tuttuihin ja luokkaa vaihtaneen oppilaan keskiarvo on puoli numeroa alempi. (Alatupa ym. 2007.)

3.3 Vertaissuhteiden tuottama sosiaalinen pääoma

Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan yleensä sosiaalista voimavaraa, joka muodostuu ihmisten välisen formaalin ja informaalin kanssakäymisen tuloksena (Eloksen 2008: 31 mukaan ONS 2001, 26; Lin 2001; 1999; Halpern 2005). Käsitteen perinteisiksi teoreetikoiksi nähdään Robert Putnam, Pierre Bourdieu ja James Coleman, joilla kullakin on omat tulokulmansa sosiaaliseen pääomaan. Colemanin näkökulma sosiaaliseen pääomaan on useimmin käytetty nuorisotutkimuksissa, sillä se keskittyy sosiaalisissa suhteissa syntyviin voimavaroihin, jotka hyödyttävät etupäässä yksilöä, ei yhteisöä tai yhteiskuntaa (Korkiamäki 2013, 35; Coleman 1988). Myös tässä tutkimuksessa sosiaalisen pääoman käsite perustuu yksilön saamiin voimavaroihin ja kokemuksiin sosiaalisista suhteista, vaikka ne heijastuvat myös yhteisöön ja yhteiskuntaan. Sosiaaliseen pääomaan kuuluvia resursseja ovat muun muassa, itsetunto ja minäkuva (Alatupa, Karppinen, Keltikangas-Järvinen & Savioja 2007), sosiaalinen tuki, huolehtiminen, välittäminen ja kokemus joukkoon kuulumisesta (Korkiamäki 2014).

Ruuskanen (2001) jaottelee sosiaalisen pääoman mekanismit kahteen ulottuvuuteen: kommunikaatioon ja luottamukseen. Luottamuksessa olennaista on, että yksilöt luottavat sekä toisiin henkilöihin että muodollisiin ja epämuodollisiin instituutioihin. Kommunikaatiossa on tärkeää, että toisaalta informaatio kulkee instituution sisällä ja sosiaalisissa verkostoissa, ja toisaalta se, että yksilöt ymmärtävät toisiaan. Ruuskasen mallinnuksen mukaan sosiaalisen pääoman *lähteitä* ovat yksilö, yhteisö ja yhteiskunta. Niistä edellä mainittujen *mekanismien*, luottamuksen ja kommunikaation, avulla saadaan *tuotoksina* kulutushyötyjä, kuten välitöntä mielihyvää, sekä pääomahyötyjä, kuten yhteistoiminnan helpottumista, sosiaalista tukea tai liiketoimintakustannusten alenemista. (Ruuskanen 2001, 45–46.) Romaninuoren sosiaalisen pääoman kontekstissa luottamuksen ulottuvuus voisi ilmetä luottamuksena toisiin ihmisiin romaniyhteisön sisällä sekä koulu yhteisössä sekä instituution näkökulmasta myös suomalaisen yhteiskuntaan, kouluun ja romanikulttuuriin.

Nuorten vertaissuhteita on tutkittu Suomessa melko vähän. Vuonna 2014 valmistuneessa Riikka Korkiamäen väitöskirjassa esitellään likimain ainoa laaja nuorten vertaissuhteisiin keskittyvä tutkimus. Siinä missä aikaisempi nuorten vertaissuhteisiin liittyvä tutkimus ja teoretisointi on keskittynyt ongelmiin ja kaverisuhteiden huonoon vaikutukseen, nostaa Korkiamäki esille nimenomaan sosiaalista pääomaa vertaissuhteissa, toisin sanoen hyvinvointia tuottavia asioita. Erilaiset sosiaaliset suhteet tuottavat erilaisia resursseja ja niiden toimintaan liittyvät tekijät, kuten sukupuoli, ystävien määrä, ja heidän kanssaan vietetty aika määrällisesti vaikuttavat siihen, kuinka paljon voimavaroja nuori sosiaalisista suhteista saa. Nuoren vertaisverkoston rakentumiseen vaikuttavat säännöllinen urheiluharrastus, seurustelukumppani, koulutovereiden kanssa vietetty vapaa-aika sekä se, onko nuorella yksi vai useampi läheinen ystävä. (Korkiamäki 2014, 112-113.)

Vertaissuhteiden tutkiminen on tärkeää myös syrjäytymiskelijöiden kannalta, sillä vertaisten merkitys luottamuksen lähteenä kasvaa lapsen varttuessa nuoreksi ja kohti aikuisuutta (Nickerson & Nagle 2005). Vertaisilla on yhteys nuoren syrjäytymiskelijöihin, kuten koulun keskeyttämiseen ja ongelmakäyttäytymiseen. On havaittu, että nuori, jolla on ulkoista ongelmakäyttäytymistä, haakeutuu muiden samalla tavalla käyttäytyvien nuorten pariin ja ajan myötä käyttäytyminen muuttuu yhä enemmän ryhmän muiden käyttäytymisen kaltaiseksi (Fortuin, van Geel & Vedder 2015). Myös vertaisten ulkopuolelle jääminen lisää ongelmakäyttäytymistä (Janssens ym. 2015). Läheisten ystävyys-suhteiden määrä sekä ystävien kouluorientoituneisuus on yhteydessä nuoren koulun keskeyttämiseen (Carbonaro & Workman 2013). Vertaisryhmän laadulla on yhteys koulun keskeyttämiseen erityisesti impulsiivisilla nuorilla: jos ryhmä koostuu pääasiassa vain suosituista nuorista tai jos vertaisryhmässä ei ole lainkaan suosittuja nuoria, on aggressiivisen nuoren todennäköisyys koulupudokkuuteen korkea (Farmer ym. 2003).

Sukupuolten välillä on eroja siinä, kuinka paljon nuoret kokevat saavansa ikätovereiltaan sosiaalista tukea. Tytöt saavat vertaisten tukea enemmän kuin pojat ja tytöt nimeävät tärkeimmiksi tuen antajiksi useammin läheiset ystävät,

kun taas pojille tärkeimpiä tuen lähteitä ovat usein koulutoverit. (Rueger, Malecki & Demaray 2008; Korkiamäki 2014.) Korkiamäen (2014, 114) väitöskirjatutkimuksen mukaan merkittäviä sosiaalista tukea ja osallisuutta kasvattavia tekijöitä olivat seurusteleminen ja urheiluharrastus, toisin sanoen läheinen emotionaalinen suhde seurustelukumppaniin sekä yhteisöllisyyden tunne harrastusporukan kanssa.

Nuorten sosiaalinen verkosto on muokkautuva ja moniulotteinen tutkimuskohde. Korkiamäki (2014) toteaa, että tiiviiseen kaveriyhteisöön kuuluminen tuottaa nuorelle sosiaalisiksi resursseiksi emotionaalisia osallistumisen kokemuksia sekä luotettavaa sosiaalista tukea. Toisaalta kuitenkin myös löyhä yhteisöön kuuluminen tai pirstaloitunut vertaissuhteiden kenttä voi tuottaa nuorelle erilaisia resursseja, nk. "osallisuuspääomaa", jolla voi välttää yksinäisyyden ja kuulumattomuuden kokemuksia. (Korkiamäki 2014, 144.) Romaniväestön osalta vertaissuhteiden merkitys on huomattava, sillä kulttuuriin sisältyy erityislaatuinen kunnioitus eri sukupolvien välillä, joka vaikuttaa kommunikoinnin rajoituksiin esimerkiksi lasten ja vanhempien kesken. Tiedonsiirto tapahtuu vertaisten kautta eri mittasuhteessa kuin Suomen valtakulttuuriin kuuluvalla nuorisolla.

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimukseni tehtävänä on kartoittaa, millaisena syrjäytymistä ehkäisevänä tekijänä vertaissuhteet näyttäytyvät romaninuorten puheissa. Millä perusteella vertaiset ehkäisevät romaninuoren syrjäytymistä, entä millaisia varjopuolia vertaissuhteet luovat syrjäytymisen näkökulmasta? Lähestyn tutkimustehtävää kolmen kysymyksen kautta.

1. Ketä ovat nuorten läheisimmät ihmiset, erityisesti vertaiset?
2. Miten romaninuori määrittelee kulttuurista identiteettiään?
3. Miten romanitausta vaikuttaa vertaissuhteisiin?

Ensin selvitän, miten romaninuori kuvailee omia vertaisverkostojaan: millaisista suhteista verkosto koostuu ja millaisia erilaisia merkityksiä vertaisilla on romaninuorelle. Käsitys siitä, mitkä ihmissuhteet tuottavat nuorelle sosiaalisia resursseja, pohjustaa ymmärrystä vertaissuhteiden

Tutkittaessa romaninuoren syrjäytymistä ja sosiaalista verkostoa, on kulttuuritaustan huomioiminen aivan olennaisessa asemassa. Romaninuoren sosiaalista verkostoa tutkittaessa on mielekästä huomioida erityislaatuinen kulttuuri-konteksti, jossa nuori kasvaa ja luo omaa verkostoaan. Nuoren kokemukset siitä, mitä on olla romani ja käsitykset kulttuurin keskeisistä piirteistä värittävät myös asemoitumista sosiaalisiin verkostoihin. Kulttuuri ei määräydy ainoastaan historian tai yhteisön perusteella, vaan jokainen yksilö on oman kulttuurinsa ilmentäjä. Siksi sillä, miten romaninuori itse määrittelee romaniutta, on merkitystä.

Kolmanneksi tutkin, miten romaninuori kuvailee kulttuuritaustan vaikutusta vertaissuhteisiin ja selvitän, millaisissa tilanteissa kulttuuri on vaikuttanut suhteiden syntyyn, rooleihin tai vuorovaikutukseen. Tällä kysymyksellä on tarkoitus löytää nimenomaan kulttuurisidonnaisia syrjäytymiseen liittyviä tekijöitä.

Vertaissuhteiden merkitystä syrjäytymiseen tai sen ehkäisemiseen liittyvissä tekijöissä tarkastelen pohdintaosiossa koosteena tulosluvussa raportoiduista tuloksista.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa

Tutkimukseni on laadullinen ja sen tavoitteena on kasvattaa ymmärrystä romanien asemoitumisesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Laadullisen ja määrällisen tutkimuksen välistä eroa voidaan perinteisesti kuvailla tietämisen tavan perusteella: määrällisellä tutkimuksella ilmiötä pyritään selittämään ja laadullisella tutkimuksella ymmärtämään (Tuomi & Sarajärvi 2017). Laadullisella tutkimuksella on mahdollista saavuttaa parempi ymmärrys niistä romaninuoren sosiaalisista tekijöistä, jotka voivat altistaa syrjäytymiselle tai vastaavasti kasvattaa syrjäytymiseltä suojaavaa sosiaalista pääomaa.

Tutkimukseni lähestymistapa on fenomenologis-hermeneuttinen. Fenomenologisen tutkimuksen keskiössä on ihmisen inhimillinen kokemusmaailma ja kokemusten merkitykset. Merkitykset, joita ihminen antaa kokemuksilleen vaikuttavat siihen, miten hän näkee ympärillään olevan todellisuuden. Fenomenologinen merkitysteoria olettaa myös, että merkitykset muotoutuvat aina siinä sosiaalisessa yhteisössä, jossa ihminen kasvaa ja elää, eli merkitykset eivät ole meissä synnynnäisiä. (Tuomi & Sarajärvi 2007.)

Hermeneuttinen tutkimusote yhdistyy fenomenologiaan ymmärtämisen ja tulkinnan tarpeen myötä. Ymmärrys on aina tulkintaa ja tutkimusta tehdessä on hyväksyttävä tutkijan inhimillisyys tulkinnan tekijänä. Ymmärtämisen luonteeseen hermeneutiikassa kuuluu myös nk. hermeneuttinen kehä, jossa uusi ymmärrys eli tulkinta kohteesta rakentuu aina sen perustalle, mitä tarkastelun kohteesta jo ennestään ymmärretään. Fenomenologis-hermeneuttista tutkimusta tehdessä on ymmärrettävä tutkijan oman näkökulman vaikutus tulkintaan ja sen esille tuominen. (Tuomi & Sarajärvi 2007.)

Hermeneuttinen kehä toteutui myös tämän tutkimukseni toteutuksessa. Tutkimuksen aiheen valinta perustui esiyymmärrykseeni romanien asemasta ja sosiaalisesta pääomasta. Esiymmärrykseni romanien asemasta on pohjautunut alun perin lähipiirissä olleiden romanien kertomuksiin ja sittemmin muutama

vuosi sitten tekemääni kandidaatintutkielmaan. Tutkielmanteko kasvatti ymmärrystä romanien kokemuksista koulunkäynnin ja vanhempien näkökulmasta. Jo siellä korostuivat myönteiset asenteet koulua ja valtaväestön kanssa tehtyä yhteistyötä kohtaan sekä suuri tarve saada romanien ääntä paremmin kuuluviin. Tuolloin haastatellut antoivat ymmärtää, että aikuinen romani kohtaa usein negatiivisia ennako-oletuksia ja niiden jatkuva toistuminen voi olla raskasta ja lamaannuttavaa. Sen sijaan kokemukset romanioppilaan kohtaamisesta koulussa sekä oppilaan että vanhemman näkökulmasta olivat enimmäkseen myönteisiä. Tämän oivaltamisen tuloksena päädyin pohtimaan, mitä sellaista romanin elämässä tapahtuu lapsuuden ja aikuisuuden välillä, joka luo epäluottamusta romaniväestön ja valtaväestön keskelle.

Voimavarakeskeinen lähestyminen romanien kokemuksiin on ollut minulle tämän tutkimuksen teossa tärkeää, sillä yleisemmin romanien osalta keskitytään ongelmiin ja negatiiviseen kommentointiin. Esiymmärrys vertaissuhteiden merkityksestä on muovautunut pitkälti opettajaopintojen aikana. Kokemukset ja ymmärrys ryhmäytyksen merkityksestä oppimiseen kannustavan ilmapiirin luomisessa on ollut itselleni tärkeä osa opettajaksi kasvamista. Osaltaan vertaissuhteiden valikoituminen tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen ydinkäsitteeksi juontaa juurensa myös opetussuunnitelman laaja-alaiseen tavoitteeseen liittyen kulttuuriseen osaamiseen, vuorovaikutukseen ja ilmaisuun.

Teoreettisen viitekehyksen muodostuminen vaikutti tutkimusongelman ja tutkimuskysymysten laatimiseen. Aineiston keruun jälkeen teoria ja tulokset muovautuivat rinnakkain lopulliseen muotoonsa. Tutkimuskohteenani on romaninuoren elämismaailma ja kokemukset, ja tavoitteena on ymmärtää paremmin sosiaalisten verkostojen merkitystä romaninuoren elämässä. Pyrin käsitteellistämään romaninuorten kokemuksia vertaissuhteiden merkityksestä, jotta ymmärrys myös syrjäytymiseen johtavista tekijöistä voisi monipuolistua.

5.2 Tutkimukseen osallistujat / Tutkittavat

Päädyin valitsemaan tutkimukseni osallistujajoukoksi 13–17-vuotiaat romaninuoret. He ovat iältään lähellä ensimmäisen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaihetta, joka tunnetaan syrjäytymisen kannalta kriittisenä ajanjaksona nuoren elämässä. Hälyttävän monen romaninuoren koulutuspolku katkeaa tähän nivelvaiheeseen ja syrjäytymisen moninaisten taustatekijöiden tunnistaminen on tärkeä ennaltaehkäisevä keino. Nuoria koskevan tutkimukseni tiedonantajiksi halusin nuoret itse, koska heidän kokemusmaailmansa vaikuttaa niihin merkityksiin, joita he ympäröivälle todellisuudelle antavat sekä niihin valintoihin, joita he elämässään tekevät. Osallisuuden lisääminen on syrjäytymisen ehkäisemisen avaintekijöitä ja siksi myös tässä tutkimuksessa nuoret ovat itse subjekteja omaan elämäänsä liittyvissä asioissa. Osa osallistujista oli peruskoulun yläluokilla, osa toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa.

Tutkimukseen osallistui seitsemän romaninuorta, kolme tyttöä ja neljä poikaa. Tavoitteena oli saada sekä tyttöjen että poikien kokemuksia peilaten eri sukupuolten erilaisiin kulttuurin ilmentämisen muotoihin. Osallistujien tavoittamisessa apuna oli paikallinen romaniyhdistys, jonka työntekijät etsivät ja ehdottivat ikähaitariin sopivia osallistujia ja tarjosivat myös tilat haastatteluja varten. He kutsuivat minut ystävällisesti osallistumaan alueella järjestettyyn perheleiripäivään, jossa tein suurimman osan haastatteluista. Yhdistyksen toimintaan osallistuu maakunnan alueella laajasti erilaisiin sosioekonomisiin asemiin lukeutuvia romaniperheitä ja -nuoria, ja kriteerinä tutkimukseen osallistujille annettiin vain ikähaitari ja romanitausta sekä toive siitä, että saisin osallistujiksi sekä tyttöjä että poikia. Aineiston analysointivaiheessa en ottanut enää vastaajien ikää tai sukupuolta huomioon, vaan tarkastelin aineistoa kokonaisuutena.

5.3 Aineiston keruu

Keräsin tutkimuksen aineiston kesällä 2019 ja tein sitä varten kuusi teemahaastattelua, joista yksi oli parihaastattelu. Haastattelu on aineiston keruun menetelmänä joustava ja antoi sekä minulle tutkijana että osallistujille mahdollisuuden

tarkennuksiin, lisäkysymyksiin ja tärkeäksi koettujen teemojen tarkempaan käsitteelyyn. Jokainen haastattelu muovautui omanlaisekseen keskusteluksi, jossa painottuivat vaihdellen ne aihepiirit, joista kullakin osallistujalla oli eniten kerrottavaa. Pidän tärkeänä aineistonkeruumenetelmää valitessani myös sitä, että haastattellessa pääsin henkilökohtaisesti tapaamaan romaninuria ja osoittamaan kiinnostusta heidän kokemuksiaan kohtaan. Keskustelu mahdollisti osallistujan kannustamisen kertoa lisää niistä aiheista ja esimerkiksi romanikulttuurin piirteistä, jotka hänelle itselleen olivat itsestäänselvyksiä, mutta minulle tutkijana ja valtakulttuurin edustajana eivät. Haastattelun etuna pidän myös sitä, että osallistuminen ei edellytä tiedonantajalta hyviä kirjoitustaidollisia valmiuksia ja on motivoivampi tapa kerätä aineistoa kesälomaansa viettäviltä nuorilta kuin kirjoittaminen.

Haastattelun tyyppi oli puolistrukturoitu temahaastattelu, jonka aihepiirit olivat perustiedot, arki, koulu, sosiaalinen verkosto, romanikulttuuri, yhdenvertaisuus ja tulevaisuus (liite 1). Haastattelurungon sosiaaliseen pääomaan liittyvä osa pohjautuu Riikka Korkiamäen (2014) väitöstutkimuksen haastattelurunkoon. Kunkin aihepiirin ydintavoitteena oli valaista nuoren sosiaalista verkostoa eri näkökulmista. Teemat perustuvat esiyymmärrykseeni, joka minulla oli tutkimuskohteesta teoreettisen viitekehyksen perusteella. Keskustelunomaisuus oli minulle aineiston keräämisessä tärkeää ja siksi haastattelujen kulku vaihteli kunkin osallistujan kohdalla. Päädyin toteuttamaan haastattelut puolistrukturoidun haastattelurungon avulla siksi, että jokaisen osallistujan kanssa käytäisiin jokainen tema läpi riittävän kattavasti.

Haastattelut toteutettiin romaniyhdistyksen osoittamissa tiloissa, eli sekä minä että haastatteluihin osallistuneet nuoret olimme vieraassa ympäristössä. Haastattelutilassa paikalla oli kanssani vain haastateltava nuori, parihaastattelun osalta haastateltavat nuoret. Pysin siten vähentämään häiriötekijöitä. Äänitin haastattelut ja litteroin ne myöhemmin kirjalliseen muotoon. Keskustelut nuorten kanssa kestivät 20–45 minuuttia ja niistä tuli yhteensä noin 52 sivua litteroitua aineistoa. Aineiston koko oli mielestäni riittävän kattava opinnäytetutkimukseen

ja siitä oli jo löydettävissä sekä yleisiä näkemyksiä, joita useampi tai jopa kaikki osallistujat mainitsivat, että myös keskenään erilaisia näkökulmia teemoihin.

5.4 Aineiston analyysi

Aineiston analysointi alkoi jo haastattelujen teon vaiheessa, kun tein haastattelujen edetessä valintoja siitä, mitä aiheita on tarpeen käsitellä tarkemmin ja mistä asioista haluan kuulla kokemuksia myös muilta vastaajilta. Litteroin haastattelut melko sanatarkasti, jättäen pois selvästi tutkimukseen liittymättömiä dialogikatkelmia sekä sellaisia keskustelun osia, joissa ei ollut mitään tutkimuksen kannalta olennaista sisältöä.

Fenomenologisen tutkimuksen analyysiprosessi etenee vaihe vaiheelta ja tässä alaluvussa esitellään prosessin eri vaiheet. Analyysin pilkkominen selkeiksi vaiheiksi, jotka aina pohjustavat seuraavaa vaihetta, on tärkeää, jotta välttyttäisiin tutkijan välittömistä omista tulkinnoista aineistoon liittyen (Laine 2018). Analysoin tutkimusaineiston laadullisella sisällönanalyysillä, joka on luonteeltaan teemotteleva. Käytin analysoinnissa työkaluna taulukkoa, josta on esimerkki tämän alaluvun lopussa. Loin jokaisesta kolmesta tutkimuskysymyksestä oman taulukonsa, jonka sarakkeet kuvaavat analyysin eri vaiheita.

Aloitin analyysivaiheen keräämällä ensin aineistosta kaikki kysymykseen liittyvät yksiköt, jotka saattoivat olla yksittäisiä sanoja tai pidempiä, usean virkkeen kokonaisuuksia. Laineen (2018) mukaan analyysin ensimmäinen vaihe on aineiston kuvaaminen ja siihen on hyvä käyttää paljon aikaa. Sen tarkoituksena on nostaa suuresta aineistokokonaisuudesta esille tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia asioita ja kuvata mahdollisimman tarkasti, mitä aineistossa sanotaan aiheesta. Aineiston kuvaamisessa on pyrkimyksenä, että tutkija näkyy niissä mahdollisimman vähän ja haastateltavan antama kertomus kokemuksistaan säilyy mahdollisimman autenttisenä. (Laine 2018.) Taulukon toiseen sarakkeeseen tein kuvaukset aineistokatkelmista pyrkien tiivistämään katkelman ydinajatuksen mahdollisimman alkuperäisenä.

Seuraavassa analyysin vaiheessa aloin luomaan kuvauksista merkityskokonaisuuksia. Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan elämäkokemuksen ja ymmärryksen rakentamaa intuitiota pidetään olennaisessa roolissa. Merkityskokonaisuuksien hahmottuminen tapahtuu fenomenologiassa riittävän perusteellisen aineistoon paneutumisen ja moniulotteisuuden hakemisen tuloksena. (Laine 2018.) Aloin kokoamaan kuvauksista eli koodeista laajempia kokonaisuuksia luomalla niille teemat, jotka näkyvät taulukon kolmannessa sarakkeessa. Näiden teemojen avulla pystyin lajittelemaan yksiköt ja koodit mielekkäiksi ja helpommin hahmotettavaksi kokonaisuudeksi ja näkemään myös aineiston painotuksia kuhunkin aiheeseen – toisin sanoen mitkä teemat toistuvat aineistossa usein. Laine (2018) neuvoo punnitsemaan havaintojen olennaisuutta kysymällä, lakkaako ilmiö olemasta itsensä tai jääkö siitä puuttumaan jotakin tärkeää, jos kyseinen havainto jätetään huomioimatta. Näiden kysymysten avulla tein ratkaisut siitä, mitä asioita päädyin pitämään esittelemisen arvoisina tutkimustuloksina.

Ihmisten kokemuksia tutkittaessa on tärkeää kunnioittaa ilmiöiden monikerroksisuutta analyysin eri vaiheissa ja tulosten raportoinnissa. Fenomenologiassa ilmiötä ei pyritä yksinkertaistamaan niin, että siitä voitaisiin esittää yleistyksiä, vaan yhtä lailla ilmiöiden ja kokemusten yksilöllisyys on tutkimukselle tavoiteltava lopputulos. (Laine 2018.) Pyrin löytämään aineistosta sekä samankaltaisuuksia että erilaisuuksia, jotta voisin romaninuorten kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman monipuolisesti.

Laine (2018) kutsuu analyysin loppuvaihetta synteetiksi, ja siinä tutkittavasta ilmiöstä luodaan kokonaiskuva asettelemalla merkityskokonaisuudet mielekkääseen järjestykseen. Synteetissä luotu järjestys kuvastaa ilmiön sisällä havaittuja merkityskokonaisuuksien suhteita, samanlaisuuksia ja erilaisuuksia. Jokaisen haastateltavan näkemyksistä tutkittavasta ilmiöstä muodostui myös yksilöllinen synteesi, mutta päädyin esittelemään tulokset yleisemmän synteetin kautta. En siis erittele raportoinnissa niinkään eri nuorten yksilöllisiä näkemyksiä, vaan käsittelen teemoja yleisemmin. Analyysin loppuvaihe kytkeytyy vahvasti raportointiin liittyviin valintoihin: tulosten esittelyjärjestyksen luominen oli

osa analyysia ja kertoo teemojen välisistä suhteista. Alla on esimerkki analysoinnin apuvälineenä käyttämästäni taulukosta, joka käsittelee nuoren romani-identiteettiä, ennen synteesivaihetta. Oman analyysini synteesivaiheessa järjestelin taulukon uudelleen kolmannessa sarakkeessa olevien teemojen mukaan. Tällöin pystyin havaitsemaan, mitkä näkökulmat teeman sisällä toistuvat usein ja millaisia eroavaisia näkemyksiä nuoret toivat esiin saman teeman sisällä.

TAULUKKO 1. Esimerkki aineiston teemoittelussa käytetystä taulukosta

Suora aineistokatkkelma (yksikkö)	Kuvaus (koodi)	Teema
erilaisuus. Tykkään olla erilainen ja tykkään siitä että tää kulttuuri on erilainen ku muut, erottuu joukosta. Ja mun mielestä meillä on ihan hyviä semmosia niinku tapoja ja sääntöjä. Mää tykkään tosi paljo	erilaisuus, joukosta erottuminen arvostus hyviä tapoja ja sääntöjä kohtaan	erillisyyys
Ja se koko kulttuuri vähä niinku perustuu siitä että miten niinku kunnioitetaan vanhempia, ollaan kunnioittavia ja näin. Teititellään vanhempia, se on semmonen aika iso.	kulttuurin perusta vanhempien kunnioittamisessa vanhempien teittely	arvot
kierrellään ja ei me enää sillä tavalla kierrellä, mutta paljo reissataan kesäsin	kiertely/reissaaminen	elämäntyyli
Kunnioitetaan vanhempia, se on niinku tärkeä ja käytöstavat.	vanhempien kunnioitus, käytöstavat	arvot
me laulellaan, soitellaan,	musiikki	elämäntyyli
Meillä on erilaiset vaatteet joillaki, naisilla on semmoset hameet ja miehillä on suorat housut päällä.	vaatetus	vaatetus

5.5 Eettiset ratkaisut

Tutkimuksen eettisyyden pohtiminen on tärkeää monesta eri syystä. Eettisten valintojen lähtökohtana on ihmisarvon kunnioittaminen, josta osoituksena ovat itsemääräämisoikeus, vahingoittumattomuus ja yksityisyys. Vahingoittumattomuudella ihmistieteessä tarkoitetaan etupäässä sitä, että tieteentekemisen valin-

noilla vältetään osallistujalle koituvia sosiaalisia, taloudellisia ja henkisiä vahinkoja. (Kuula 2015.) Tavoitteena on toimia siten, ettei osallistujille koidu tutkimukseen osallistumisesta myöhemmin haittaa.

Tämän tutkimuksen kohderyhmänä ovat romaninuoret, joiden voidaan nähdä kuuluvan kahteenkin erityiseen ryhmään. Ensinnäkin lasten ja nuorten tutkiminen edellyttää tutkijalta erityistä tarkkuutta eettisten kysymysten kanssa. Lapset ja nuoret ovat usein aikuisten toimien kohteena ja siksi heidän äänensä kuuluviin saaminen on tärkeää. Heidän asemaansa voidaan kuitenkin pitää marginaalisena ja haavoittuvana, joten aikuisen tutkijan on huomioitava tämä seikka tutkimusta tehdessä. (Vehkalahti, Rutanen, Lagström & Pösö 2010, 15–16.) Toiseksi tutkimuksen kohderyhmänä olevat nuoret kuuluvat kulttuurivähemmistöön, jolla on Suomessa ollut huomattavasti heikompi asema suhteessa valtaväestöön. Kuula (2015) huomauttaa, että tutkimustulosten julkaisemisessakin voidaan aiheuttaa vahinkoa osallistujalle, jos julkaisu esimerkiksi negatiivisella kirjoitustyyllillään leimaa osallistujan edustaman ryhmän jäseniä huonossa valossa. Oman tutkimusasetteluni ja kirjoitustyylini tavoitteena on, ettei tämä tutkielma vahvista romaniväestön negatiivista leimaa. Sensitiivisyys on tärkeää kulttuurien välisessä kohtaamisessa. Pysin toiminnallani kunnioittamaan osallistujien kulttuurista identiteettiä ja heidän oikeuttaan omaan kulttuuriinsa, sekä suorissa tutkimukseen liittyvissä vuorovaikutustilanteissa että tutkimuksen kirjallisessa raportoinnissa.

Tutkimukseen osallistuminen oli nuorille vapaaehtoista. Eettisestä näkökulmasta on tärkeää, että tutkimukseen on osallistujien suostumus, joka perustuu vapaaehtoisuuteen ja riittävään informaatioon siitä, mihin hän on osallistumassa (Strandell 2010, 95). Haastattelujen tavoite ja sen aihepiirit kerrottiin nuorille etukäteen, jonka jälkeen nuori sai itse valita, osallistuuko haastatteluun vai ei. Jokaisen haastattelun alussa kerroin osallistujalle, että myös kysymyksiin vastaaminen on vapaaehtoista ja jos jostakin aiheesta nuori ei halua puhua, voi jättää vastaamatta. Alle 15-vuotiaiden nuorten vanhemmilta pyydettiin puhelimitse suostumus nuoren tutkimukseen osallistumiselle.

Vähemmistöön kuuluvan nuoren kulttuurista identiteettiä voidaan pitää sensitiivisenä tutkimusaiheena ja siksi haastattelijan on hyvä antaa osallistujalle tilaa ja vapaus puhua niistä asioista, jotka hän itse kokee tärkeiksi. Empaattisuus haastateltavaa ja hänen kertomustaan kohtaan sekä turvallisen tilan luominen ovat tärkeitä asioita käsitellessä sensitiivisiä tutkimusaiheita (Hirsjärvi & Hurme 2008, 102–103). Pysin omilla sanavalinnoillani ja olemuksellani viestimään haastatelluille nuorille kunnioitusta heidän ajatuksiaan ja antamaansa aikaa kohtaan. Luottamuksen luominen tutkijan ja osallistuvan nuoren välille on tarpeen paitsi eettisistä syistä, jotta nuoren on mielekkäämpää olla tutkimustilanteessa (Vehkalahti ym. 2010, 16), mutta myös tiedon saamisen kannalta. Koen onnistuneeni luottamuksen luomisessa enimmäkseen hyvin, mutta parissa haastattelussa huomasin, ettei nuori joko luota minuun tai muuten koe oloaan mukavaksi haastattelutilanteessa. Tämä ilmeni siten, että vastauksia kysymyksiin oli vaikeampi saada tai nuori koki, ettei hänellä ole mitään kerrottavaa. Näissä hetkissä pidin tärkeimpänä ymmärtämistä ja kannustamista, mutta toisaalta myös tilan antamista sille, että on yhtä hyväksyttävää olla vastaamatta, jolloin siirryimme eteenpäin. Kiitin jokaista osallistujaa haastattelujen päätteeksi heidän antamastaan ajasta ja jakamistaan ajatuksista.

Osallistujien yksityisyys on tärkeä arvo ihmistieteellisessä tutkimuksessa. Osallistujalla on oikeus päättää, mitä tietoja hän itsestään antaa ja tutkimustekstiä kirjoittaessa on huomioitava, ettei yksittäisiä henkilöitä voi tunnistaa tekstistä (Kuula 2015). Tunnistetietoja ei tule ilmi tämän tutkimuksen raportoinnissa ja niitä sisältävät dokumentit on hävitetty analyysivaiheen jälkeen. Tulosluvun aineistokatkelmassa näkyvät henkilöiden nimet on muutettu ja paikannimet häivytetty. Myös haastatteluäänitteet on poistettu litteroinnin jälkeen.

Luottamuksellisuus on osa tutkimuksen eettisiä ratkaisuja. Osallistujan tulee voida luottaa siihen, että hänen tietojansa käytetään siten kuin on luvattu. (Kuula 2015.) Tämän tutkimuksen osallistujille kerrottiin jo ennen osallistumista, että haastatteluaineistoja käsittelen vain minä, äänitteet poistetaan, kun niitä ei enää tarvita ja että heidän tunnistetietojaan ei tule kenellekään muulle tietoon.

Osallistujilla oli myös tiedossa, että haastattelut tehdään tätä opinnäytetyötä varten, eikä niitä käytetä muuhun tarkoitukseen. Tietosuojan mukaisesti alkuperäiseen aineistoon on päässyt käsiksi vain minä ja ne on säilytetty turvallisesti.

6 TULOKSET

6.1 Romaninuoren vertaisverkot

Aineistosta kävi ilmi kolmenlaisia sosiaalisen verkostoitumisen malleja. Ensimmäinen niistä on tiivis oma pieni porukka, jonka kanssa nuori viettää aikaa omien sanojensa mukaan aina, niin koulussa kuin vapaa-ajallakin. Oman ”jengin” kanssa ajatukset ja huumori kohtaavat, tiiviin porukan keskinäinen luottamus on korkea ja ystävien kanssa on helppo olla oma itsensä.

Joo, on, meillä on semmonen kunnon jengi. Siinä on niinkö me ja sitte yks, kaks muuta. Me ollaan niinkö kokoajan niinkö, me ollaan koulussaki kokoajan. Me ollaan vaan samniinkö eri luokalla, me ollaan muuten aina niinkö yhdessä. -- Mulla on niinkö ne kaks kaveria ja vaa meillä on niin samallaiset, me ajatellaan samalla tavalla, mä en osaa olla niinkö muitten. (Haastateltava 1)

Toinen verkostoitumisen malli on kahden ääripään välimuoto. Siinä nuorella on yksittäisiä parhaita ystäviä tai tietty pieni porukka, jonka kanssa nuori viettää eniten aikaa ja viihtyy parhaiten. Näiden lisäksi hänellä on sekalainen joukko muita kavereita, serkkuja ja koulukavereita, joiden kanssa ollaan vaihtelevissa porukoissa. Nuoret, jotka kuvailivat sijoittumistaan sosiaalisiin verkostoihin tällä tavalla, ilmoittivat selvän enemmistön kavereista olevan romaneja.

Emmä tiä, yks Aku. Se on tosi mukava, meillä on yhdessä kivaa. Kuunnellaan musiikkia, meillä on tosi kivaa kahestaan. -- (Me ollaan) Välillä porukassa ja välillä kahestaan, riippuu vähä päivästä. (Haastateltava 3)

Kolmanteen sosiaalisen verkostoitumisen malliin kuuluvan nuoren verkosto koostuu enimmäkseen muista kuin romaneista. Romaniystävät ja serkut muodostavat tärkeimmän tuen ja luottamuksen perustan, mutta nuorella on löyhä sosiaalisia verkostoja monessa eri paikassa. Myös Korkiamäki (2014) tunnistaa tällaisen verkostoitumisen mallin, jossa pirstaloituneen vertaissuhteiden kenttä tuottaa nuorelle nk. ”osallisuuspääomaa” vähentämällä kuulumattomuuden tunnetta.

Mulla on vähä sillee että mulla on vähä niinku joka paikassa kavereita. Ja sitte ne laittaa viestiä, mä laitan niille ja meen johki porukkaan, oon siellä tunnin kaks ja sit meen seuraavaan ja. Mä en tykkää pysyä paikoillaan. Mä käyn tosi paljo moikkaa niinku eri paikkaan, eri kavereita. (Haastateltava 6)

Aineistossa toistuvat usein arvovalinnat puhuttaessa sosiaalisen verkoston ja kaveriporukoiden muodostumisesta. Toisten ihmisten kanssa olemista ja erillaisuuden ymmärtämistä luonnehditaan elämän tärkeimmiksi asioiksi. Nuoret kokevat ystäväpiirin rajattomuuden tärkeäksi ja kaikkien mukaan ottamisen asiaksi, joka on romaniperheiden kasvatuksessa sisäänrakennettu arvo. Omaan kaveriporukkaan ovat tervetulleita vertaiset taustasta ja ympäristöstä riippumatta. Ulkopuolisuuden kokemukset luovat yhteenkuuluvuutta ja halua puolustaa toisia syrjittyjä.

No kyllä meillä on niinkö silloin ku mä oon niinkö suomalaisten kanssa tai niinkö näin, tota ei me silloinkaa koulussa ketää jätetä yksin ja meille on niinkö opetettu se aina kotona että meillä mustalaisilla että ketään ei saa jättää yksi ja olla kaikkien kaveri. (Haastateltava 5)

Luottoihmiset ovat aineiston mukaan romaninuorelle usein niitä, kenet hän on tuntenut pienestä asti. Luottamuksen tärkeimmiksi lähteiksi nimettiin pitkä yhteinen historia ja yhdessä kasvaminen. Tiivis yhteisö ja "oma piiri" ovat luontevimpia sosiaalisen verkostoitumisen ympäristöjä. Uudet, oman piirin ulkopuolelta tulevat tuttavuudet eivät välttämättä saa helposti romaninuoren luottamusta puolelleen ja uusien ihmisten kanssa voi olla vaikea luoda edes keskustelua.

No mä luotan semmosiin kenet mä oon tuntenu aina -- Ja mä tiän niinkö että, mun pitäis tuntea se niin niin niin hyvin että mä luotan siihen -- Nii mäki jos vaikka tohon tulee joku ihminen, mä tiän, mä en voi niinkö kertoo niille samanlaisia asioita mitä mä kerron niille ketä mä, kenen kaa mä oon. -- mä en niinkö mä en osaa niinkö tehdä keskustelua ihmisten kanssa jos mä en niinkö vaikka tunne niitä. (Haastateltava 2)

Perhe ja suku on romaninuorelle sosiaalisen verkoston perusta. Suurin osa nuorista kertoi, että selvä enemmistö omasta kaveripiiristä koostuu muista romaneista. Jokainen haastateltu nuori mainitsi serkkujen olevan tärkeä osa omaa sosiaalista verkostoa. Serkkuus merkitsee romaninuorelle enemmän kuin sukulaissuhdetta: se merkitsee veljeyttä, sydänystävyyttä ja tukea, jota ei saa omilta

vanhemmilta tai romaniyhteisön ulkopuolelta. Serkkuja tuetaan ”henkeen ja vereen”, kuten eräs osallistuja asian ilmaisi. Tämän tuen merkitys korostuu nuoruusiässä, jolloin nuoren rooli yhteisössä muuttuu. Erityistä serkkujen välisissä suhteissa on tietynlainen mentorointi, kun isommat serkut pyrkivät parhaansa mukaan auttamaan pienempiä serkkujaan.

No niiltä serkuilta, niiltä saa kaiken tuen. No sä voit puhua niinku, ei niinku romaninuoret puhu vanhemmilleen kaikkia asioita, se, me ei voija puhua kaikkia asioita, mut me voijaan puhua keskenään niistä serkkujen kaa ja me ymmärretään toisiamme, me pystytään tukee ja puhuu toisillemme. Siks me varmaa ollaan niin läheisiä. Ollaan niinku serkkuja, mut samalla me ollaan veljeksiä ja parhaita ystäviä ja siinä on meillä kaikki samassa. (Haastateltava 6)

Koululla on olennainen merkitys nuoren sosiaalista verkostoa muovaavana ja ylläpitävänä ympäristönä. Se on vertaisten kohtaamispaikka ja välitunnit ovat monelle nuorelle koulupäivän parhaita hetkiä, koska silloin voi olla kavereiden kanssa. Koulussa luodaan ystävyysuhteita, jotka rikkovat etnisiä rajoja ja voivat kantaa lapsuudesta pitkälle kohti aikuisuutta, kuten alla oleva aineistoesimerkki osoittaa. Toisaalta koulu vahvistaa eroa omien ystävien ja ”pelkkien koulukavereiden” välillä, kuten jälkimmäisessä aineistokatkelmassa.

No ku mä asuin (paikkakunta) kymmenen vuotta nii siellä on yks kaveri, joka tuli mun kaa samaan kouluun samalle luokalle, nii mä oon ollu sen kaa. Ja sitte mä oon ku mun sisko on samassa koulussa mut se ei oo samalla luokalla nii sitte mä oon saanu sieltä kavereita ja sit mä oon aina niitten kaa. Ne on suomalaisia. (Haastateltava 7)

Nii semmosia kavereita niinkö et mä oon niitten kaa koulussa mut sitte en oo vapaa-ajalla. (Haastateltava 1)

Vertaiset ovat tärkeä osa romaninuorten arkea sekä koulussa että vapaa-ajalla. Tukea tarvitaan ja saadaan sekä kouluun liittyvissä asioissa että yleisesti elämän ongelmassa. Kertomuksia tärkeistä vertaissuhteista värittää luottamus ja ilo läheisistä ystävästä ja serkuista, joiden kanssa nuori voi jakaa elämäänsä.

6.2 Romani-identiteetti

Pyysin haastattelemani nuoria kertomaan, miten he selittäisivät, mitä on olla romani sellaiselle ihmiselle, joka ei tiedä asiasta mitään. Tämän alaluvun teemat

rakentuvat tuon kysymyksen vastauksista sekä muuten keskustelussa esiin nostetuista kuvauksista koskien romaneja, yhteisöä ja kulttuuria.

Ensimmäinen itsestään selvä, mutta helposti unohtuva näkökulma on romanisuuden **arkisuus**. Romanikulttuuri on osa yksilöä ja hänen identiteettiään, eikä sitä voi erottaa minuudesta. Romanius näkyy joka päivä nuoren elämässä muun muassa tapojen, sääntöjen ja arvojen muodossa ilman että niitä erityisemmin edes mietitään – ne “tulevat automaattisesti” osaksi elämää. Tavallisuus, jokapäiväisyys ja arkisuus ovat kulttuuri-identiteetin perusolemusta.

Se on meidän kulttuuria et siihen liittyy erilaisia sääntöjä ja tapoja ja me eletään niiden mukaan. Muuten ollaa ihan tavallisia ihmisiä. (Haastateltava 4)

Arvot ohjaavat romanien kulttuuria ja ovat tapojen ja sääntöjen perusta. Tärkein arvo romanikulttuurissa on toisten kunnioitus, erityisesti vanhempien ihmisten kunnioitus. Vanhempia ihmisiä, myös omia vanhempia, teititellään, hyvät käytöstavat opitaan kotona ja esimerkiksi kuuluvalla äänellä tervehtiminen on hyvän käytöksen ja kunnioituksen merkki.

No (olen ylpeä) ainaki siitä miten meillä on niinku vanhempien kunnioitus ja melkein koko kulttuuri perustuu kunnioittamiseen jollaki tapaa aina toista kohtaan. (Haastateltava 6)

Kunnioitus näkyy myös anteliaisuuden ja reilun arvostamisena. Jakaminen, tasapuolisuus ja kiltteys ovat asioita, joilla jopa kilpaillaan ja jotka tuovat merkitystä yhdessä elämiseen. Reiluus ja anteliaisuus ovat hyvän ihmisen merkkejä, kun taas pihi ihminen on nuoren kuvaamana vaikea ja raskas seuralainen.

On niinku romanit on nii, me niinku arvostetaan tosi paljo anteliaisuutta ja semmosta reiluuutta. Kaikille pitää olla reilu, kohella ihmistä ku ihmistä. Ja esim vaikka ku me menetään kaupan kassalle ni me tapellaan et kuka saa maksaa. Ja jos on viis euroo ni siitä annetaan puolet aina toiselle. Siitä tulee hyvä mieli. (Haastateltava 6)

Kristilliset arvot nähdään lähes osana romanikulttuuria. Nuoret eivät osanneet aina nimetä, mitkä arvot nousevat kristillisestä maailmankatsomuksesta ja mitkä itse romanikulttuurista. Kristillisuus ja kultaisen säännön periaatteet olivat tärkeä osa monien romanikotien kasvatusideologiaa.

Mä en tiä onks se silleen opetettu kotona että pitää olla kiltti ja. Mun äiti on aika uskovainen ja romanit on aika kristittyjä, nii se on niin uskovainen että se niinku aina sanoo että olkaa kaikille kiltti nii ne on teilleki kilttejä. (Haastateltava 7)

Romanikulttuurin **erillisuus** valtaväestöön nähden näyttäytyi tärkeänä nuorten kuvauksissa. Nuoren ylpeys omasta, erilaisesta kulttuurista ja sen arvopohjasta oli olennainen osa romaniksi identifioitumista. Aina nuori ei edes nimennyt, mikä kulttuurissa oli erilaista, vaan piti erilaisuutta jo itsessään arvokkaana.

Erilaisuus. Tykkään olla erilainen ja tykkään siitä että tää kulttuuri on erilainen ku muut, erottuu joukosta. Ja mun mielestä meillä on ihan hyviä semmosia niinku tapoja ja sääntöjä. Mää tykkään tosi paljo. (Haastateltava 6)

Romaniväestön **historia** on nuorten kuvauksissa keskeinen osa romaniuden määrittelyä. Tärkeää on yhteinen tausta muun maailman romanien kanssa, mutta Suomen romanit muodostavat oman pienen heimonsa. Romaniväestöä on asunut Suomessa "iät ja ajat" ja romaneilla on ansaittu paikkansa osana suomalaista yhteiskuntaa.

No meit on monessa eri maassa, mutta me Suomen romanit on asuttu 500 vuotta täällä, ollaan semmonen pieni heimo. (Haastateltava 4)

Romanikieli mainittiin myös osana romaniutta. Kieltä puhutaan romaniyhteisessä vaihtelevasti suomen kielen kanssa sekaisin. Nuori sukupolvi oppii kieltä etupäässä kotona, eikä romanikielen opetukseen osallistuminen tai edes sen järjestäminen ole itsestäänselvyksiä. Nuoret eivät välttämättä opi tai edes kuule "puhdasta" romanikieltä ja kieli tuntuu ainakin osalle nuorista vaikealta.

Sit meillä on oma kieli.-- Se on aika vaikeeta. Emmä osaa itekkää sitä kunnolla, en melkee ollenkaa. -- (Puhun) kavereitten kanssa. Eiku siis serkkujen kanssa välillä kommunikoi. Emmä tiä (mistä olen oppinut sitä), itestään vaan jääny päähän ku mä oon kuullu ku muut puhuu. (Haastateltava 3)

Ulkopuolisille näkyvimpiä romaniuden tuntomerkkejä on muista suomalaisista poikkeava **vaatetus** ja laittautuminen, mainiten kuitenkin, että erilainen vaatetus on joillakin romaneilla, ei välttämättä kaikilla ja aina. Vaatetus on keskeinen kulttuurin ilmentämisen keino sekä naisilla että miehillä. Pukeutumista ohjaa siveellisyys ja kehon peittäminen pitkillä hihoilla, helmoilla ja lahkeilla. Myös hiustyyli on romaneilla usein yhteneväinen.

Meillä on erilaiset vaatteet joillaki, naisilla on semmoset hameet ja miehillä on suorat housut päällä. (Haastateltava 5)

Meillä ei saa näkyä nilkat tai jalat, eikä saa näkyä kyynerpäästä ylöspäin, eikä saa olla leikatut hiukset niinku polkkatukaks, eikä saa olla blondi hiukset, se pitää olla tumma, eikä punanen tai joku räikee väri. Sitte no ei saa olla mitään paljastavaa. (Haastateltava 7)

Vaatetus romanikulttuurissa liittyy symbolisesti yksilön roolin muutokseen yhteisön sisällä. Siirtymä lapsuudesta nuoruuteen näkyy vaatetuksen vaihtamisena; pojat alkavat pukeutua suoriin housuihin ja tytöt nk. ”pikkuhameeseen”. Vaatetusten vaihtaminen on myös merkki tarkemman romanien tapakulttuurin mukaan elämisestä. Nuoruudesta aikuisuuteen siirtymistä tytöt ilmentävät täysikäisyyden aikoihin vaihtamalla ”isoihin hameisiin”. Yhteisön käytännöt ja suositukset vaatetusten vaihdosta ovat höllentyneet menneistä vuosikymmenistä. Vanhemmat sukupolvet suosittelevat nuorille mieluummin myöhäisempää ikää vaatetusten vaihtamiseen, mutta nuorten kesken on kuitenkin yhteisön paine siirtyä varhain käyttämään pikkuhametta. Ison hameen käyttökään ei enää ole aikuisuuden merkki ja ainoa vaihtoehto, vaan nuori voi hyvin päättää olla ottamatta isoa hametta käyttöön.

Mä laitoin nää hameet ku mä olin kolmetoista. Se on yleensä se ikä kun laitetaan ne. Siinä oli vähäsen, mun vanhemmat ei halunnu että mä laitan, koska ne halus että mä oon vielä pieni. Mutta mä ite koin sen että mun pitää laittaa nii mää laitoin. Ja nyten ku pitäis laittaa ne isot hameet nii se on niinku K18 mut ei se oo yhtään pakko enää. (Haastateltava 7)

Suhteiden ja yhteisön merkitys on keskeinen osa romaniutta. ”Kova yhteishenki” näkyy perheen ja oman suvun arvostamisessa ja serkkujen tärkeydessä. Ihmissuhteissa romanien tapakulttuuri konkretisoituu käytäntöön: vanhempien ihmisten kunnioittaminen näkyy siinä, miten eri ikäiset romanit puhuttelevat toisiaan, mihin nuoret voivat mennä tai mitä puhua tai tehdä vanhempien romanien läsnä ollessa. Kulttuuri vaikuttaa naisten ja miesten tai tyttöjen ja poikien välisiin suhteisiin ja rooleihin, eikä esimerkiksi ole suotavaa, että naiset istuvat samaan pöytään miehen kanssa tai tyttö viettää näkyvästi aikaa poikapuolisten kavereiden kanssa.

No se vanhempien kunnioittaminen, just se että ei vaan ota tätä hametta pois ja. Mullakin on tää koska emmä voi olla niinku näin (huiivi paidan päällä, raottaa huiivia). Mun pitää

peittää. Ja teitittely, mä teitittelen mun isää. No just jos romanimies istuu pöytään nii naiset ei tuu. -- Sitte ei saa olla poikaystäviä tai ketään poika ystäviä, kavereita, mut se ei oo niin tarkka enää. (Haastateltava 7)

Muista **elämäntyyliin** liittyvistä asioista mainittiin kiertely ehkä enemmänkin menneisyyden elämäntapana sekä nykypäivän "reissaaminen varsinkin kesäisin". Lisäksi musiikilla, "laulelulla ja soittelulla" on tärkeä paikkansa romanien elämäntyyliin.

6.3 Kulttuuritaustan ilmeneminen vertaissuhteissa

Nuorten kokemukset ennakkoluulojen kohtaamisesta toistuvat aineistossa usein. Koko romaniväestöön kohdistetut käsitykset tulevat ilmi yksittäisen nuoren sosiaalisissa tilanteissa ja on tavallista ajatella, että "jotkut tykkää meistä, jotkut ei". Yksilö kantaa siis mukanaan koko yhteisöön kohdistuvia käsityksiä ja ennakkoluuloja mennessään uusiin sosiaalisiin ympäristöihin. Monen vertaisen käsitys ennestään tuntemattomasta romanista voi olla lähtökohtaisesti kielteinen ja romanin itsensä tehtäväksi tulee ensimmäisenä muuttaa kuva, joka vastapuolella on valmiiksi hänestä. Romaneihin kohdistuu oletuksia varastelusta ja väkivaltaisuudesta, vaikka yksittäinen romaniväestön edustaja ei olisi toiminnallaan antanut mitään viitteitä siihen. Ennakkoluulojen murtaminen on kuitenkin mahdollista ja nuori voi omalla toiminnallaan saavuttaa vertaisten luottamuksen.

Tai ainaki mä oon menny tosi moniin bileisiin joissa on niinku että voi että tänne tulee mustalaisia, ne tappaa meijät tänne näin. Mä oon ainaki menny sinne sisään, kätelly kaikkia että terve tässä on vähä juomia, ottakaa vaan pois että ei mua haittaa, juokaa vaan, mä oon Kristian, hauska tutustua. Ja olla niitten kaveri, niitten ennakkoluulot häviää näin nopeesti pois (napsauttaa sormia). Että ei ne oookkaa nii paskoja ihmisiä ku me luultiin. (Haastateltava 6)

Ennakkoluulot voivat myös osaltaan vahvistaa vähemmistön edustajan identiteettiä. Huono kohtelu voi kasvattaa taistelutahtoa näyttää olevansa parempi kuin ennakkoluulot tai niiden esittäjä. Aineistossa oli niitä mielipiteitä, että on romanien itsensä vastuulla "puhdistaa romanien maine" ja osoittaa käsitykset

omalla käytöksellä vääräksi. Toisaalta osa nuorista koki, että vastuu on valtaväestöllä ja keinoina ennakkoluulojen poistamiseen nähtiin esimerkiksi työllisyysmahdollisuuksien parantaminen.

Varmaan se että mun mielestä ei oo heikkous se että katotaan vähä tiäksä, meitä katoetaan vähä vino, se pitää vahvistaa vaan, että jos sulle ollaan paskoja nii ei se auta alkaa itkee, pitää vaa vahvistua siitä. Pitää ymmärtää että noi kattoo huonosti, no hitto mä oon sitte parempi, että mä tiän että pitää jättää omaan arvoonsa. Jos se pitää mua tommosena, nauraa mulle nii voi vittu ei voi mitään. Mä haluan olla parempi. (Haastateltava 6)

Romaninuorilla on vertaistensa joukossa kokemuksia toiseuttamisesta suomalaisesta yhteiskunnasta. Tietämättömyys romaneista on saanut vertaiset kyseenalaistamaan romanilapsen tai -nuoren suomalaisuuden tai oikeuden asua maassa. Romanit on yhdistetty tahattomasti tai tarkoituksella väärin romanialaisiin ja maahanmuuttajiin: nuorilla on kokemuksia "menkää takasin omaan maahanne" -huutelusta tai käsityksistä siitä, että romanit elävät muiden ihmisten verorahoilla. Ongelmia aiheuttaa käsitteisiin liittyvät miellelyhtymät ja niiden päällekkäisyys. Aineistostakin näkyy, että valtaväestöstä puhutaan paitsi valtaväestönä, myös kantaväestönä, valkolaisina ja suomalaisina, kun taas romanit ovat omassa puheessaan romaneja tai mustalaisia. Arkikeskustelussa suomalaisuuden käsite voi siis tarkoittaa sekä kansalaisuutta, johon romanitkin toki lukeutuvat, mutta myös etnistä tai kulttuurista taustaa, jolloin suomalaisiksi mielletään valtaväestö.

Monet luulee niinkö et romani et mä oon niinkö romanialainen, niinkö sieltä maasta, ne ei niinkö ymmärrä että mä oon silti suomalainen mut mä oon niinkö romani. Jos mä vaikka sanon että no oommää suomalainen, "et sä voi olla ku sä oot romani, sä oot romanialainen. Sä oot niinkö tumma, me ollaan valkosia." Oommää suomalainen. (Haastateltava 1)

Useampi nuori on tullut vertaistensa haukkumaksi ja monet kertoivat, että kommentteja oli tullut varsinkin pienenä, kun lapsi ei vielä edes ymmärtänyt tulleensa haukutuksi. Epätasa-arvoista tunnetta on vahvistanut kokemus siitä, etteivät opettajat puutu kiusaamiseen, jonka kuitenkin huomaavat. Ratkaisuna kiusaamiseen on pidetty "paksun nahan kasvattamista" ja sitä, että päättää itse olla

välittämättä ikävältä tuntuvista sanoista. Herkkyys on ennakkoluuloja kohtavalle romaninuorelle koulumaailmassa huono piirre, joka pitää peittää kovan kuoren alle.

Mä olin kolmosluokalla ku mua eka sanottiin manneks. Mä en tienny mitä se tarkoittaa. Ja se oli semmonen että se oli joku että "romani ja somali ja hahaha", mä en niinku älynny, mä olin nii pieni, mä en niinku halunnu ajatella kestäkään nii pahaa ja näi. Emmä tiä, mutta sitte yläasteella niitä tuli niitä kommentteja mejän luokkalaisilta pojilta ja se oli, se ei ollu kivaa. Mä oon aina ollu vähä semmonen herkkis nii ei se ollu kivaa. Opettajat ei oikein puuttunu siihen, vaikka ne ties ja ne kuuli, ne oli vaa että joo. Ku me näytettiin että meitä ei kiinnosta nii sitte niitä opettajiakaan ei kiinnostanu. (Haastateltava 7)

Haukkumista ja huutelua tapahtuu sekä koulussa että vapaa-ajalla ja aiheuttaa konflikteja romaninuorten ja muiden nuorten välille. Useampi haastattelemanuori kertoi tappeluista ja välienselvittelyistä, jotka ovat saaneet alkunsa rasistisista kommentteista. Kommentoinnista tulee sellainen olo, ettei romanivertaista pidetä minkään arvoisena, eikä oman aseman osoittamiselle välttämättä nähdä muunlaista keinoa kuin väkivalta. Kynnys huutelemiselle aineiston mukaan maldaltuu, kun huutelijat ovat suuremmissa joukoissa ja mukana on alkoholia. Ongelma ei siis ole niinkään vain yksittäisten nuorten välisissä suhteissa, vaan ryhmien välisissä hierarkioissa ja toiseuttamisessa.

Oon vähä kaikkien kaveri ja mä käyn tosi paljo bileissä, miiteissä ja oon tosi paljo ihmisten kanssa ja sit siellä tulee aina semmosia humalatiiloissa olevia ihmisiä, vaikka ne on isossa poikajoukossa ni uskaltaa huuella sieltä nii yleensä se kähinäks sitte menee. Emmä tiä, varmaan en tykkää siitä että mua katotaan alaspäin, sitä että ne niinku huutaa ja tarkoittaa sitä silleen että sä, että me ei välitetä susta paskan vertaa ja sä oot iha sika meille. (Haastateltava 6)

Ennakkoluulot näkyvät romaninuoren vertaissuhteissa kaksisuuntaisesti: romaninuori kohtaa valtaväestön ennakkoluuloja, mutta toisaalta myös romaninuurilla voi olla ennakkoluuloja tai vihaa valtaväestöä kohtaan. Ylisukupolvinen syrjintä on jättänyt jälkensä romaninuorisoon ja myös romaninuoren oletus valtaväestöön kuuluvasta vertaisesta voi olla se, että hän on automaattisesti rasistinen. Syrjimisestä kokemukset vaikuttavat romaninuoren haluun olla tekemisissä sortavan valtaväestön kanssa ja suomalaisen kaverin vieminen serkkujen muodostamaan sosiaaliseen piiriin voi aiheuttaa hankaluuksia ja ulkopuolelle jättämistä. Ymmärrys kulttuurintuntemuksen puutteesta auttaa ymmärtämään molempia

osapuolia; yhtäältä valtaväestöön kuuluvaa vertaista, joka ei tunne romanikulttuuria, ja toisaalta romaninuorta, joka tuntee vihaa syrjityksi tulemisen kokemuksista käsin.

Mutta ne mun kaverit ku mä oon yrittäny sillee että joo mä otan mun suomalaisen kaverin ja mä meen nytte niitten niinkun mun serkkujen kaa nii sitte se ei mee hyvin, koska ne osaa olla ilkeitä, mun serkut ja sitte ne ei niinku ymmärrä niitten juttuja, niillä on omat jutut. -- Mä en tiä, koska niilläki on ollu, jotkut ei ota sitä hyvin ku joku on rasistinen. Niillä tulee semmonen viha, mullaki oli alussa semmonen viha. Mutta sitte mä rupesin miettimään että no ne ei tiä millasta on olla romani, nii sit mä oon että no ei. (Haastateltava 7)

Kuten aiemmin jo mainittiin, romaninuoret usein kokevat helpommaksi viettää aikaa ja ystävyystyä toisen romanin kanssa, koska luottamus ystävyysuhteessa perustuu pitkään yhteiseen historiaan, arvomaailmaan ja ymmärrykseen siitä, mitä on elää romanikulttuurissa. Romanivertaisen tuki on ollut tärkeää monelle haastattelemani nuorelle myös koulunkäynnissä. Romanikaveri voi olla nuorelle auktoriteetti ja linkki oppilaan ja opettajan välillä silloin, kun yhteistyö opettajan kanssa ei ole sujunut.

Oli yks poika (yhtä aikaa samassa koulussa) ja se on vieläki mun kaveri. Se oli semmonen niinku joka ohjas mua, jos mä menin, jos mä karkasin koulusta nii se haki mut kyllä korvasta takas -- ne halus että mä niinku, piti mua siinä koulussa, piti mut niinku aisoissa siellä. Sit ku en kuunnellu opettajia tai muita mut mä kuuntelin niitä. Jos mä en kuunnellu opettajaa niin sit se kävi hakemassa sen toisen pojan että tuuppa käskee Daniel tunnille, sitä mä kuuntelin ja menin sitte. (Haastateltava 6, nimi muutettu)

Kahden kulttuurin kohtaaminen vertaissuhteissa näkyy erilaisissa tavoissa ja puhetyyleissä. Eräs nuorista huomautti, että romaneilla on "tosi kova ääni" ja että esimerkiksi kuuluvalla äänellä tervehtimistä pidetään kohteliaana ja reiluna romaniyhteisön sisällä. Toinen nuori puolestaan kertoi tekevänsä koulussa mieluummin yksin hiljaa tehtäviä kuin ryhmätöitä, koska monet eivät pidä hänen äänestään ja siitä, että hänellä on "kuulemma niin luja ääni". Se, mikä omassa kulttuurissa on hyvää ja arvostettavaa, nähdäänkin toisessa kulttuurisessa ympäristössä huonona piirteenä.

Romaninuori päätyy usein oman kulttuurinsa selittäjäksi sosiaalisissa kohtaamisissa valtaväestön kavereiden kanssa. Poikkeava vaatetus ja tapakulttuuri kiinnostavat ja aiheuttavat keskusteluja eri kulttuuritaustoista tulevien nuorten välille. Romanikulttuurin tuntemus on muilla nuorilla vähäistä, eikä romaneista

juurikaan puhuta esimerkiksi koulussa. Jotkut nuoret näkivät tarpeelliseksi, että romanien historian ja kulttuurin teemat olisivat myös kouluopetuksessa esillä, että muut oppilaat ja opettajat tietäisivät paremmin romanien tapakulttuurin taustoja. Nuoret kertovat omasta kulttuuristaan mielellään kavereille, mutta ongelmaksi nähtiin se, etteivät he itsekään välttämättä tiedä tarpeeksi. Puutteellinen informaatio ja ymmärrys omasta kulttuurista jättävät hedelmällisen keskustelunaloituksen tasolle "me ollaan vaan tämmösiä".

No kyllä sielläki (koulussa) voi puhuu (romanikulttuurista) mutta varmaa enemmän se on meidän tehtävä niinku kertoo sit että jos jotaki kiinnostaa eikä olla silleen vaa että jotku ei jaksa vaa selittää että me ollaan vaa tämmösiä. Pitäs meidänki enemmän tutkia sitä, ku ei mekää loppujen lopuks tietä kovin paljoo, me vaa eletään tässä. Pitäs tutkia sitä ja ker-
too muille nuorille. Tuota tulee tosi paljo, että nuoret kysyy, että voiksä kertoo vähä sun kulttuurista ja harva meistä osaa sitte kertoo loppujen lopuks. Me vaan eletään siinä eikä me olla nii niinku huomioitu sitä, se on, tapana tulee. Pitäs opetella sitä ja kertoa sitä muille. (Haastateltava 6)

Teini-ikä on romaninuorelle uuden roolin opettelua kulttuurin sisällä. Romaninyhteisössä nuori kohtaa uusia vaiheita tapakulttuuriin sopeutumisessa, mutta vaatetusten vaihtuminen muuttaa myös vertaisten suhtautumista yhteisön ulkopuolella. Romanilapset puetaan samanlaisiin vaatteisiin kuin muutkin suomalaiset lapset, eikä lapsilta odoteta vielä tapakulttuurin noudattamista, joten vertaiset koulussa ja vapaa-ajalla eivät välttämättä edes tiedä kaverin olevan romani. Vaatetusten vaihtuessa ja roolin muuttuessa myös vertaisten suhtautuminen romaninuoreen voi muuttua ja ennakkoluuloja kohdataan herkemmin.

Nyt ku mä oon vähän, oon nyt siinä iässä että pitää rueta ottamaan huomioon kaikki nämä kulttuuriasiat, nii se (romanikulttuuri) on tullu tosi vaikeeks. (Haastateltava 7)

Mut sit ku varmaan ku mulla on ne toiset housut nii se voi vaikuttaa. Koska sit ne näkee niinku oikein kunnolla. -- ku ne näkee et mä oon romani, koska (nyt) ei ne ehkä tiä päältä päin että oonko mä vai en. (Voi kohdata) haukkumista tai jotaki tämmöstä. (Haastateltava 3)

Nuoret olivat sitä mieltä, että romanitausta vaikuttaa vertaissuhteisiin, mutta eivät yleisesti pitäneet siitä ajatuksesta, että suhteita muodostettaisiin kulttuuritausta edellä. Läheisiä vertaisia ei tietoisesti valita siksi, että he edustavat samaa taustaa, mutta elämä on useimmilla kuljettanut niin, että tärkeimmät vertaiset ovat myös romaninuria. Kulttuurierojen merkitys korostuu nuoruusiässä, kun lapsuudessa eroa ei ole juurikaan huomannut.

POHDINTA

6.4 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Vertaiset ovat romaninuorelle tärkeä sosiaalisen pääoman lähde. Vertaisverkostoihin kuulumisen tuottaa nuorelle osallisuuden, yhteishengen, luottamuksen, sosiaalisen tuen ja mielihyvän kokemuksia. Kavereilla on merkitystä nuoren sijoittumisessa kouluarkeen ja vapaa-ajan viettämisen tapoihin. Samalla vertaiset ovat osa myös romaninuoren asemoitumista romaniyhteisöön oman ikäluokansa edustajana.

Romanien työllisyyden ja koulutuksen edistämisen teemat ovat yhteiskunnassamme nykyään jatkuvasti esillä syystä, sillä romanien koulutusaste ja työllisyysluvut ovat huomattavasti valtaväestöä matalammat. Syrjäytymisen vähentämiseksi tehdyt toimenpiteet Suomessa koskevat pitkälti nimenomaan koulutuspolkujen jatkumista ja työmarkkinoille pääsyn helpottamista, mutta syrjäytymisen taustatekijöitä ovat usein vahvasti sosiaaliset syyt. Alisuoriutuminen, epäluottamus ja yksinäisyys ovat osa nuorten aikuisten syrjäytymiskierrettä ja niihin puuttuminen ajoissa ennaltaehkäisisi myöhempiä toimia ihmisen palauttamiseksi takaisin osaksi yhteiskunnan toimintaa (Lehtonen & Kallunki 2013). Työttömyys tai koulutuspolun katkeaminen voidaan nähdä syrjäytymistekijöiden lopputuloksena, ei niinkään osatekijänä. Työmarkkinoiden ja koulutuksen kynnysten madaltaminen on siis keino katkaista syrjäytymisen syventyminen ja pitkittyminen. Ennaltaehkäisevien toimien aika olisi jo kauan ennen syrjäytymisen kannalta kriittistä koulutuksen nivelvaihetta perusasteen ja toisen asteen välillä.

Luottamuksen tärkeimmiksi lähteiksi romaninuoret aineistoni mukaan nimesivät niitä ihmisiä, jotka he olivat tunteneet aina tai ainakin todella kauan. Oma perhe ja suku sekä lapsuudenystävät olivat niitä, joiden kanssa nuori viettää eniten aikaa, ja joita kohtaan he tuntevat syvintä luottamusta. Romanit kokevat myös saavansa epäluottamusta osakseen valtaväestöä edustavilta vertaisilta,

eli epäluottamus on molemminpuolista. Syrjäytymisen kannalta epäluottamuksen kokemukset näyttäytyvät juuri romanien kohdalla merkittävänä syrjäytymiselle altistavana taustavaikuttajana. Luottamus voidaan nähdä mekanismina, jonka avulla yksilö, yhteisö ja yhteiskunta saavuttavat sosiaalisia resursseja (Ruuskanen 2001, 45–46). Vuosisatoja kestänyt valtaväestön romaneja kohtaan osoittama syrjintä ja sortava romanipolitiikka on ymmärrettävästi vaikuttanut romaniväestön luottamukseen suomalaista yhteiskuntaa kohtaan. Epäluottamus siis kohdistuu sekä valtakulttuuria edustavia yksilöitä että yhteiskuntaa kohtaan. Luottamuksen ongelmat tulevat vastaan myös syrjäytyneille nuorille suunnatuissa palveluissa, kun nuorten asioita hoidetaan suurten asiakasmäärien virastoissa, eikä henkilökohtaisen palvelun saaminen ole itsestänselvyyttä (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 201x, 130). Romanien integroitumisen kannalta on tärkeää pohdita keinoja, joilla molemminpuolista luottamusta voidaan rakentaa jo hyvissä ajoin ennen kriittisiä koulutuksen nivelvaiheita.

Eriyistä romaninuoren vertaisverkostoissa on serkkujen tärkeys. Serkut ovat usein sydänystäviä, joiden kanssa jaetaan elämän ilot, vaikeudet ja sama ymmärrys romanikulttuurissa elämisestä. Vertaisten merkitys korostuu nimenomaan romaniyhteisön sisällä, sillä vanhempien kunnioitus merkitsee romanikulttuurissa myös tabuja nuorien ja vanhempien sukupolvien välillä. Serkuilta ja muilta omanikäisiltä romaneilta nuori saa sosiaalista tukea, joka osaltaan korvaa tuen aukkoja niissä asioissa, joihin omat vanhemmat eivät kunnioitussyistä voi puuttua. Samassa kulttuuritaustassa kasvanut vertainen voi tarjota nuorelle tukea eri tavalla kuin valtakulttuurin edustaja, sillä romanikulttuurin arvot, tavat ja elämäntyyli ovat arkinen osa romanin minuutta.

Romanivertaisen tuki voi olla nuorelle ensisijaisen tärkeää koulutuspolulla pysymisen kannalta. Esimerkin näyttäminen, puolustaminen ja samankaltainen kokemus romanivähemmistön edustamisesta ovat sosiaalisia voimavaroja, jotka auttavat nuorta luovimaan valtaväestöön kuuluvan enemmistön joukossa koulumaailmassa. Kulttuurivähemmistöön kuuluvan oppilaan näkökulmasta koulu

on tärkeä sosiaalisten verkostojen rakentamisen ja kouluyhteisöön integroitumisen ympäristö. Vain osalla romanioppilaista on koulutovereina muita romaneja (Rajala, Salonen, Blomerus & Nissilä 2011, 21).

Kahden kulttuurin rajapinnassa eläminen kouluikäisenä tuo romanille monia sellaisia haasteita, joita valtaväestöön kuuluva nuori ei kohtaa. Murrosvaihe alakoululaisesta yläkoululaiseksi ja lapsesta nuoreksi on myllerrysten aikaa paitsi murrosiän ja kouluarjen rakenteen muutosten vuoksi, myös romanikulttuuriin liittyvän roolin muutoksen takia. Suomalaisen tutkimuksen mukaan temperamentin, eli kykyihin ja taitoihin liittymättömien piirteiden vaikutus koulumenestykseen kasvaa yläkouluun siirryttäessä, mitä selitetään useasti päivän aikana vaihtuvilla ryhmillä ja opettajilla eli erilaisella kouluarjen rytmillä (Alatupa ym. 2007). Romaninuoren kohtaama kulttuuristen odotusten muutos vaikuttaa vaatetuksen ja tapakulttuurin myötä nuoren asemoitumiseen myös romaniyhteisön ulkopuolisissa vertaissuhteissa. Ennakkoluulot vahvistuvat, kun romaninuoren voi tunnistaa romaniksi jo pelkän ulkonäön perusteella. On aiheellista pohtia, missä määrin kulttuurisen roolin muutos vaikuttaa romaninuoren psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin ja sitä kautta myös koulumenestykseen yläkouluiässä, lähellä koulutuksen nivelvaihetta.

Reiluus ja kaikkien mukaan ottaminen ovat aineistoni mukaan arvoja, jotka ohjaavat romaninuorten sosiaalisten verkostojen muodostumista. Yhteisöllisyys näyttäytyy vahvana romanikulttuurin voimavarana ja yksinäisyyden välttämistä pidetään koko yhteisön tehtävänä. Nuoret pitävät heikompien puolustamista ja syrjimättömyyttä tärkeänä. Yksinäisyys on yleisesti keskeinen syrjäytymisen sosiaalinen taustatekijä (Lehtonen & Kallunki 2013), mutta romanien yhteisöllisyyden arvo vaikuttaa yksinäisyydeltä suojaavalta tekijältä.

Romaniväestö on pienehkö, mutta kiinteä ja näkyvä osa suomalaisuuden kirjoa. Suomen romaneilla on oma erityinen kieli- ja kulttuuriperintönsä, jonka säilyttäminen on osa myös suomalaisuuden monimuotoisuuden säilyttämistä. Romanien oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin on kirjattu Suomen perusoikeuk-

siin. Oma kieli on tärkeä osa romanin kulttuurista identiteettiä, joskin sen osaaaminen hiipuu osalla nuoremman sukupolven edustajista, kun kieltä puhutaan kodeissa sekaisin suomen kanssa. Romanikielen opetusta järjestetään vaihtelevasti, mutta kielen oppitunnit eivät ole ainakaan oman aineistoni nuorille määrittävä kielen oppimisen ympäristö.

Peruskoululla on kulttuuritehtävä edistää monikulttuurisuutta ja tasa-arvoa (POPS 2014). Koulun tulisi olla paikka, jossa oppilas oppii hahmottamaan omaa kulttuurista identiteettiään sekä ymmärtämään muita kulttuureja. Romaniväestö on kiinteä osa suomalaista yhteiskuntaa, mutta sen negatiivinen maine istuu syvässä valtaväestön keskuudessa, eikä kaikille yhteinen peruskoulu tarjoa riittävästi työkaluja ennakkoluulojen murtamiseen. Romaneista ei juurikaan puhuta koulussa, vaikka he muodostavat yhden Suomen ja Euroopan merkittävimmistä kulttuurivähemmistöistä.

Tutkimukseni mukaan romanikulttuurin kohdalla vastuu romanien kulttuurin näkyväksi tekemisestä jää helposti romanioppilaille itselleen, joille romanikulttuuri on vain osa tavallista elämää. Oman kulttuurin tuntemus on arkielämän pohjalla, ja vaikka nuori kohtaa romanikulttuurista kiinnostuneita vertaisia, eivät valmiudet välttämättä riitä molemminpuoliseen oppimiseen kulttuurien kohdatessa. Koulun kulttuurikasvatuksen puutteellisuus jättää romaniuden selittämisen yksittäisten romanioppilaiden harteille. Levittämällä tietoa romaneista myös valtaväestölle voitaisiin mahdollisesti vähentää romaneihin kohdistuvaa toiseuttamista, ulossulkemista ja Suomen kansalaisuuteen perustuvien perusoikeuksien kyseenalaistamista. Akkulturaatiostrategiateorian (Berry ym. 2011) mukaan vähemmistökulttuuriin kuuluvan yksilön syrjäytyminen nähdään tuloksena oman kulttuurin vähäisestä arvostamisesta ja heikosta kontaktinottamisesta muihin kulttuureihin. Vähäinen tieto omasta kulttuurista voi vaikuttaa oman kulttuurin arvostuksen vähenemiseen ja valtakulttuurin osoittama syrjintä vähentää halukkuutta olla vuorovaikutuksessa muiden kulttuurien kanssa.

6.5 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet

Tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan perinteisesti reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden kautta. Reliaabeliudella eli toistettavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkimus tuottaisi toistettaessa samanlaisia tuloksia kuin ensimmäiselläkin kerralla. Tutkimuksen validius eli pätevyys on sitä, että käytetty tutkimusmenetelmä on tarkoituksenmukainen kyseisen asian tutkimiseen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009.) Pidän omaa tutkimusmenetelmääni tarkoituksenmukaisena tähän tutkimukseen, mutta teemahaastatteluissa kokonaisuus levisi turhankin laajalle. Kaikki haastatteluissa käyty keskustelu ei ollut tämän tutkimuksen kannalta oleellista, mutta toisaalta koen, että laaja kiinnostus osallistuneiden nuorten elämään auttoi myös luomaan luottamusta minun ja haastateltavien välille. Uskon, että toistettaessa tutkimus tuottaisi samankaltaisia tuloksia, sillä pyrin tutkijana analysoimaan aineistoa muuttamatta nuorten alun perin kertomien asioiden sisältöä.

Arvioitaessa laadullisen tutkimuksen luotettavuutta on tutkijan rooli otettava erityisen huomion alle. Tutkija on laadullisen tutkimuksen teossa enemmän tai vähemmän subjektiivinen tekijä, jonka tuottamat tutkimustulokset ovat tutkijan omia tulkintoja. Osa luotettavuuden arviointia on tutkijan subjektiivisuuden avoin myöntäminen. (Eskola & Suoranta 1998.) Olen tätä tutkimusta tehdessäni pyrkinyt näkemään tutkittavasta ilmiöstä monipuolisesti eri näkökulmia ja sekä niitä asioita, joita oletin löytyvän, että niitä, joita en etukäteen osannut odottaa. Oma roolini valintojen tekijänä läpi koko tutkimusprosessin on vaikuttanut siihen, millaisia tuloksia tutkimukseni tuotti. Myös tutkimusprosessin avoin kuvaus auttaa arvioimaan tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkimusmenetelmän huolellinen valinta oli osa pyrkimystäni luotettavaan tutkimukseen. Laadin teemahaastattelun runkoa teoreettisen viitekehyksen avulla ja pyrin valmistautumaan haastatteluihin suunnittelemalla mahdollisia keskustelunkulkuja. Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä antaa mahdollisuuden tarkentaa vastauksia, jotta tutkija voisi välttyä virhetulkinnoilta (Hirsjärvi & Hurme 2015, 36; Tuomi & Sarajärvi 2018, 85–86). Pidän haastattelua

onnistuneena valintana kerätä aineistoa tähän tutkimukseen, sillä se antoi vapauden sekä minulle tutkijana kysyä että osallistuneille nuorille kertoa omista kokemuksistaan niin laajasti kuin he halusivat kertoa.

Romanien syrjäytymiseen altistavista taustatekijöistä tarvitaan lisää tutkimustietoa. Parempi ymmärrys syrjinnän muodoista, vaikutuksesta ja taustoista auttaa löytämään tehokkaampia keinoja epätasa-arvoisen kohtelun lopettamiseen. Hankkeet ja projektit tekevät romaneja näkyväksi koulutuksen ja työllisyyden kentillä sekä madaltavat romanien kynnystä edetä koulutuspoluilla. Osallisuuden lisääminen onkin ensisijainen keino romanien yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi. Romanien toimijuudelle on nykyisessä romanipolitiikassa jo hyvät valmiudet ja heitä tarvitaan yhä enenevässä määrin subjekteiksi heitä itseään koskevissa asioissa. Koulutuksen ja työuran mahdollisuuksiin liittyvän itsetunnon vahvistaminen on tärkeää, jotta romaniedustusta saataisiin kattavammin eri tieteenoille ja useammalle yhteiskunnan osa-alueelle.

Kulttuurien välisyys luo haasteita tutkimuksen luotettavuuden arviointiin. Haastattelussa ymmärrys aiheesta rakentuu dialogissa ja tutkijan ja haastateltavan välisessä vuorovaikutuksessa. Tähän vuorovaikutukseen voivat vaikuttaa henkilökemiat tai esimerkiksi erot liittyen koulutukseen, ikään, sukupuoleen tai statukseen. (Eskola, Lätti, Vastamäki 2018.) Kun tutkija ja tiedonantaja edustavat eri kulttuuritaustoja, ei tutkijan esiymmärrys kulttuurisesta kontekstista ole niin kattava kuin olisi saman kulttuurin sisältä tulevalla tutkijalla. Toisaalta eri kulttuuritaustan edustaja näkee aineistossa niitä merkittäviä asioita, jotka jäävät arkiisuutensa vuoksi kulttuurissa elävältä huomaamatta. Kun tutkimuskohteena on valtakulttuurin ja syrjityn vähemmistökulttuurin välinen suhde, on tärkeää, että myös tutkimuksessa näkyvät molemmat näkökulmat. Yhteistoiminnassa ilmenevien ongelmien ratkaisemiseen tarvitaan ymmärrystä molempien toiminnan motiiveista ja taustoista.

Suuremmat tutkimukset romaninuorten vertaissuhteista ja niiden vaikutuksesta syrjäytymistekijöihin ovat tarpeen. Oman tutkimukseni aineisto on pieni ja on syytä kyseenalaistaa osallistujien moninaisuutta. Kun osallistujille en

tässä tutkimuksessa asettanut muita kriteerejä kuin ikä ja romanitausta, on mahdollista, että vastaajat edustavat yksipuolisesti esimerkiksi samankaltaista sosioekonomista taustaa. Kuten aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, romaniväestön keskuudessa tapahtuu yksilö-, perhe- ja aluekohtaista sosioekonomista eriytymistä. On siis mahdollista, että jos tutkimukseen osallistujat olisivat valikoituneet eri alueelta, tulokset olisivat myös erilaisia.

Ennaltaehkäisevien toimien suuntaaminen romanioppilaille jo peruskoulu-aikana voisi auttaa romanien koulutus- ja urapolkujen yhtenäistymisessä ja pidentymisessä. Luottamuksen rakentaminen kulttuurien välille on kaikkien osapuolten yhteinen tehtävä ja siihen tarvitaan tukea peruskoululta instituutiona. Jatkotutkimuksia tarvitaan siitä, millaisia keinoja kouluilla on yhdenvertaisuuskasvatukseen, erityisesti romanien osalta, ja miten niitä voisi tehostaa. Kulttuuripiirteiden huomioiminen on tärkeää jo ennen kuin ne alkavat näkyä esimerkiksi romaninuoren vaatetuksissa, sillä vertaisten ja kouluyhteisön ymmärrys muutosten taustalla voi ehkäistä kiusaamista ja syrjintää.

On tärkeää tutkia tarkemmin, miten kulttuurikasvatus ja kulttuuritietoisuuden levittäminen vaikuttaa nuorten vertaissuhteisiin ja syrjinnän ilmenemiseen. Ymmärrys monikulttuurisuuskasvatuksen merkityksestä auttaa luomaan tarkoituksenmukaisempaa ja yhtenäisempää linjaa Suomen perusopetuksen sisältöihin. Romanien oikeus oman kulttuurinsa ylläpitämiseen ja kehittämiseen on turvattu Suomen perustuslaissa (1999/731), mutta sen konkretisoituminen käytäntöön on vielä puolitiessä, ja romanit ovat edelleen kulttuurinsa kanssa Suomen valtaväestölle melko näkymätön ja vaiettu vähemmistö.

Suomessa tarvitaan myös lisää tietoa vertaissuhteiden vaikutuksesta romaninuoren sosiaaliseen pääomaan ja sitä kautta psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Eri tutkimusmenetelmillä hankittu tieto romaninuoren asemoitumisesta koulun ja vapaa-ajan sosiaaliin ympäristöihin laajentaa käsitystä romanien yhteiskunnallisen ja yhteisön sisäisen aseman muotoutumisesta nuoruusiässä. Lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden roolit romanikulttuurissa osittain poikkeavat

valtakulttuurista, joten myös tutkimuksen kentällä on tärkeää saada tietoa nimenomaan romanien kokemuksista, painottaen jälleen myös romanien omaa osallisuutta myös tieteen tekijöinä.

LÄHTEET

- Aaltonen, S., Berg, P. & Ikäheimo, S. 2015. Nuoret luukulla – Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 84.
- Alatupa, S., Karppinen, K., Keltikangas-Järvinen, L. & Savioja, H. 2007. Sitran raportteja 75. Koulu, syrjäytyminen ja sosiaalinen pääoma - löytyykö huono-osaisuuden syy koulusta vai oppilaasta. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Alvernini, F. & Lucidi, F. 2011. Relationship between social context, self-efficacy, motivation, academic achievement, and intention to drop out of high school: A longitudinal study. *The Journal of Educational Research*, 104(4), 241–252.
- Avoimin mielin –projekti. 2007. Palkkaisinko romanin? - Opas kouluttajille, koulutuksen tarjoajille ja työvoimaviranomaisille. KalevaPrint.
- Bergström, S. & Naukkarinen, V. 2018. Romaninuorten kokemuksia koulun ja kodin antamasta sosiaalisesta tuesta toisen asteen opintoihin hakeutumisessa. Opinnäytetyö, Metropolia-Ammattikorkeakoulu.
- Berry, J., Poortinga, Y., Breudelmans, S., Chasiotis, A. & Sam, D. 2011. *Cross-Cultural Psychology. Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carbonaro, W. & Workman, J. 2013. Dropping out of high school: Effects of close and distant friendships. *Social Science Research* 42(5) Sivut 1254–1268.
- Diakonia-ammattikorkeakoulu. Nevo tiija – Uusi aika -hanke Loppuraportti 1.8.2016–31.12.2018. Luettavissa internet-versiona osoitteessa: <https://peda.net/diak/romanien-osallisuus/tjt/raportit/loppuraportti:file/download/d8a3ecd8f6b7de72c066c2712dd491d5f148de8b/Loppuraportti%20finalversio%2031.12.2018.pdf>
- Diakonia-ammattikorkeakoulu. 2018. Tšetanes naal - koulutuspoluilla Loppuraportti 1.4.2016-31.12.2018. Luettavissa internet-versiona osoitteessa: <https://peda.net/diak/romanien-osallisuus/tjt/rtnk/tnhl:file/download/2ed5b4f826542b0c86cc8b052a79cce13aa328f2/Loppuraportti%20semi%20pitkä.pdf>

- Eskola, J., Lätti, J. & Vastamäki, J. 2018. Teemahaastattelu: lyhyt selviytymisopas. Teoksessa Valli, R. (toim). Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle.
- European Union. 2019. Discrimination in the European Union. Special Eurobarometer 493 Summary. Luettavissa internet-versiona osoitteessa: <https://ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2251?fbclid=IwAR2kWkwWLQJTpw71WO7V6MKyW7ciVEOz-LmILtZk0oR59aF0aq92XIyzeE>
- Farmer, T., Estell, D., Leung, M.-C., Trott, H., Bishop, J. & Cairns, B. D. 2003. Individual characteristics, early adolescent peer affiliations, and school dropout: An examination of aggressive and popular group types. *Journal of school psychology*. Volume 41 Issue 3. Sivut 217–232
- Friman-Korpela, S. 2012. Suomen romanipolitiikan kansainväliset yhteydet. Teoksessa Pulma (toim.): Suomen romanien historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Sivut 211–235.
- Fortuin, J., van Geel, M. & Vedder, P. 2015. Peer Influences on Internalizing and Externalizing Problems among Adolescents: A Longitudinal Social Network Analysis. *Journal of youth and adolescence*. 44. Sivut 887–897.
- Granqvist, K. & Viljanen, A. 2002. Kielelliset tabut romani-identiteetin kuvaajana. Teoksessa Laihiala-Kankainen, S., Pietikäinen, S. & Dufva, H. (toim.) *Moniääninen Suomi: kieli, kulttuuri ja identiteetti*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskus. Sivut 109 – 125.
- Grönstrand, J. 2018. ”Pitäis vaan mennä sinne työelämään ja näyttää, että kyllä meistäki on tähän” – Kurikkalaisten romaninuorten ja nuorten aikuisten työllistymisen ja kouluttautumisen haasteet. *Opinnäytetyö, Seinäjoen Ammattikorkeakoulu*.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. *Tutkimushaastattelu*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. 2009. *Tutki ja kirjoita*. Hämeenlinna: Kariston kirjapaino.
- Janssens, A., Van Den Noortgate, W., Goossens, L., Verschieren, K., Colpin, H., De Laet, S., Claes, S., Van Leeuwen, K. 2015. Externalizing Problem Behavior in Adolescence: Dopaminergic Genes in Interaction with Peer Acceptance and Rejection. *Journal of Youth and Adolescence* 44. sivut 1441–1456

- Jauhola, L., Karinen, R., Luukkonen, T., Oosi, O. & Ärling, M. Owal Group Oy. Romanien työllisyys, yrittäjäyys ja työmarkkinoille integroituminen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2019:58.
- Juuti, J. 2015. Romanit, peruskoulu ja syrjinnän vastainen pedagogiikka. Pro gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto.
- Korhonen, J., Linnanmäki, K. & Aunio, P. 2014. Learning difficulties, academic well-being and educational dropout: A person-centered approach. *Learning and individual differences* 31. Sivut 1-10.
- Kuula, A. 2015. Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Laine, T. 2018. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Laki Suomen Hallitusmuodon muuttamisesta 969/1995. Annettu Helsingissä 17.7.1995.
- Myskylä, P. 2012. Elinkeinoelämän Valtuuskunta EVA Analyysi: Hukassa - Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? No 19. Saatavilla internet-versiona osoitteessa: <https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2012/02/Syrjaytyminen.pdf>
- Mäkelä, T. & Lehtimäki, M. 2019. Romani terveystalvelujen asiakkaana. Opinnäytetyö, Hämeen ammattikorkeakoulu.
- Nickerson, A. B. & Nagle, R. J. 2005. Parent and Peer Attachment in Late Childhood and Early Adolescence. *The Journal of Early Adolescence*. 25(2) Sivut 223-249.
- Nurmi, J.-E., Hirvonen, R. & Aunola, K. 2008. Motivation and achievement beliefs in elementary school: A holistic approach using longitudinal data. University of Jyväskylä.
- Nurmi, J.-E., Salmela-Aro, K. & Ruotsalainen, H. 1994. Cognitive and attributional strategies among unemployed young adults: a case of the failure-trap strategy. *European Journal of Personality*. Vol.8, 135-148 (1994)
- Nyman, T. & Åkerlund-Hagert, T. 2021. Tulevaisuus ja toivo - Romaninuoret R3-palvelun käyttäjinä. Opinnäytetyö, Diakonia-Ammattikorkeakoulu.
- Opetushallitus. Romanilapsen kohtaaminen esi- ja perusopetuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2010:5. Juvenes Print Suomen yliopistopaino Oy 2013. 3. painos.

- Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2011:26. Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja toimenpide-ehdotukset.
http://www.oph.fi/download/140023_Romanioppilaiden_perusopetuksen_tilannekatsaus_2010-2011_ja_toimenpide-ehdotukset.pdf. Luettu 20.12.2017.
- Opetushallitus. 2016. Valtionavustus vieraskielisten sekä saamen- ja romanikielisten oppilaiden ja opiskelijoiden esi- ja perusopetuksen sekä lukiokoulutuksen järjestämiseen vuonna 2016. Tiedote 5/2016.
- Oikeusministeriö. 2014. Romanian perustuslaissa turvattujen kielellisten oikeuksien toteutuminen. Selvityksiä ja ohjeistuksia. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1392988540383/Files/OMSO_11_2014_Romanikieli_48_s.pdf.
- POPS 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Määräys 1/011/2004. Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf.
- POPS 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014: 96. Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf.
- Perusopetusasetus. 20.11.1998/852.
- Perusopetuslaki. 628/1998. Annettu Helsingissä 21.8.1998.
- Rajala, S. & Blomerus, S. Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin. Raportit ja selvitykset 2015:8. Opetushallitus.
- Rajala, S. Romanioppilaiden perusopetuksen tuen hyviä käytäntöjä. 2011. Opaat ja käsikirjat 2011:14. http://www.oph.fi/download/137406_Romanioppilaiden_perusopetuksen_tuen_hyvia_kaytantoja.pdf
- Ream, R. K. 2005. Toward Understanding How Social Capital Mediates the Impact of Mobility on Mexican American Achievement. Article in Social Forces. September 2005 DOI: 10.1353/sof.2005.0121
- Rekola, T. 2012. Romanian varhaisvaiheet Suomessa: 1500-luvulta 1800-luvun puoleen väliin. Teoksessa Pulma (toim.) Suomen romanien historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Sivut 18–83.
- Ronkainen, V.-A. 2014. Romanioppilas liikuntatunnilla : seitsemän romaninuoren kokemuksia ja näkemyksiä koululiikunnasta. Pro gradu –tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

- Rueger, S., Malecki, C. & Demaray, M. K. 2008. Gender Differences in the Relationship Between Perceived Social Support and Student Adjustment During Early Adolescence. *School Psychology Quarterly*. 2008 Vol. 23, No. 4, 496–514
- Rumberger, R. W. & Lim, S. A. 2008. California Dropout Research Project #15: Why students drop out of school: A Review of 25 years of research.
- Ruuskanen, P. 2001. Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus VATT.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2009. Suomen romanipoliittinen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72788/URN%3aNBN%3afe201504225296.pdf?sequence=1>.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2018. Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 2018–2022. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3916-5>
- Stenroos, R. 2014. Romanit lastensuojelun asiakkaana. Opinnäytetyö, Satakunnan Ammattikorkeakoulu.
- Strandell, H. A. 2010. Etnografinen kenttätyö: Lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Suomen perustuslaki. 1999/731. Annettu Helsingissä 11.6.1999.
- Suomen virallinen tilasto (SVT). Väestön koulutus rakenne. ISSN=1799-4586. 2012, Liitetaulukko 1. 15 vuotta täyttänyt väestö koulutusasteen ja sukupuolen mukaan 2012. Helsinki: Tilastokeskus http://www.stat.fi/til/vkour/2012/vkour_2012_2013-12-04_tau_001_fi.html. Luettu 20.12.2017.
- Svart, T. 2014. Musiikkikasvatus romanioppilaiden koulunkäyntiä ja kulttuuri-identiteettiä tukemassa. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Tervonen, M. 2012. Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Pulma (toim.) Suomen romanien historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Sivut 84–142.
- Tervonen, M. 2012. Romanit ja suuri muutos. Teoksessa Pulma (toim.) Suomen romanien historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Sivut 166–198.

- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2011. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Tammi.
- Törmä, S., Huotari, K. & Tuokkola, K. 2012. Romanien yhdenvertaisuus ja asuminen. Ympäristöministeriön raportteja 8/2012. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Ulkoasiainministeriö. 2011. Suomen tavoitteet eurooppalaisen romanipolitiikan edistämiseksi, Suomen eurooppalaisen romanipolitiikan käsikirja. Työryhmäraportti. Ulkoasiainministeriön julkaisuja 2/2011.
- Valtioneuvoston kanslia. 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011. Luettavissa internet-versiona osoitteessa: <https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/147449/Kataisen+hallituksen+ohjelma/81f1c20f-e353-47a8-8b8f-52ead83e5f1a>
- Vehkalahti, K., Rutanen, N., Lagström, H. & Pösö, T. 2010. Kohti eettisesti kestävä lasten ja nuorten tutkimusta. Teoksessa Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. Sivut 92–112.
- Vähemmistövaltuutettu. 2014. Erilaisena arjessa – Selvitys romanien syrjintäkokemuksista. Julkaisusarja 15. Helsinki: Kopijyvä oy.
- Yhdenvertaisuuslaki. 1325/2014. Annettu Helsingissä 30 päivänä joulukuuta 2014.

LIITTEET

Liite 1. Haastattelurunko

Teemahaastattelurunko

Taustakysymykset

Kerro itsestäsi (ikä, luokka, asuinalue, perhe, jne.)

Arki

Kuvaile tavallinen päivä

Koti, koulu, asuinympäristö, kaupunki, netti, muut arjen ympäristöt

Mikä arjessa tuo iloa?

Sosiaalinen verkosto, yhteisö

Kuka? Mitä? Missä? Kuinka suuri osa muita romaneja?

Yhteenkuuluvuus, yhteishenki (keiden kanssa? entä ei?)

Luottamus

Tuki

Keneltä? Millaista? Missä tilanteissa?

Vastavuoroisuus (ketä itse tukee, miten, missä tilanteissa?)

Kontrolli (rajat)

Keneltä? Millaista? Missä tilanteissa?

Vastavuoroisuus (ketä itse kontrolloi, miten, missä tilanteissa?)

Sosiaalinen pääoma (muuta)

Mitä "hyötyä"/voimavaroja saa siitä, kun on tekemisissä muiden ihmisten kanssa?

Keitä ne ihmiset ovat, joista on "hyötyä"/ joilta saa voimavaroja?

Mitä edellyttää?

Haitat (mitä "haittaa" on siitä, kun on tekemisissä muiden ihmisten kanssa)

Koulu

Koulun merkitys? Miksi koulua käydään ylipäätään? Kuinka tärkeää koulu itselle?

Ajattelevatko kaverit/vanhemmat koulusta samoin?

Mikä koulussa on kivaa/hyvää? Entä ikävää/turhaa/vaikeaa? (muistoja, tarinoita)

Mikä on tärkeintä, mitä olet oppinut/kokenut koulussa?

Romani-identiteetti

Miten selittäisit, mikä on romani sellaiselle ihmiselle, joka ei tiedä asiasta mitään?

Mitä romanius sinulle merkitsee?

Miten sitä on huomioitu esim. koulussa?

Tulevaisuus

Miltä näyttää?

Mitä suunnitelmia/unelmia? Mikä vaikuttaa suunnitelmiin/valintoihin?

Mitä pelkoja/huolia?

Jääkö jotain sanomatta? Haluatko lisätä jotakin?